

Održivi turizam velikih gradova

Lukatela, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management / Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:191:431351>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Tourism and Hospitality Management - Repository of students works of the Faculty of Tourism and Hospitality Management](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Diplomski sveučilišni studij

MAJA LUKATELA

Održivi turizam velikih gradova

Sustainable tourism in big cities

Diplomski rad

Opatija, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Diplomski sveučilišni studij
Održivi razvoj turizma

Održivi turizam velikih gradova
Sustainable tourism in big cities

Diplomski rad

Kolegij: **Ekonomska održivost turizma** Student: **Maja LUKATELA**

Mentor: Izv.prof. dr. sc. **Daniela SOLDIĆ** Matični broj: **ds3788/22**
FRLETA

Opatija, lipanj, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI UNIVERSITY OF RIJEKA
FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU
FACULTY OF TOURISM AND HOSPITALITY MANAGEMENT
OPATIJA, HRVATSKA CROATIA

IZJAVA O AUTORSTVU RADA I O JAVNOJ OBJAVI OBRANJENOG DIPLOMSKOG RADA

Maja Lukatela

ds3788/22

(ime i prezime studenta)

(matični broj studenta)

Održivi turizam velikih gradova

(naslov rada)

Izjavljujem da sam ovaj rad samostalno izradila/o, te da su svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima, bilo da su u pitanju knjige, znanstveni ili stručni članci, Internet stranice, zakoni i sl. u radu jasno označeni kao takvi, te navedeni u popisu literature.

Izjavljujem da kao student–autor diplomskog rada, dozvoljavam Fakultetu za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci da ga trajno javno objavi i besplatno učini dostupnim javnosti u cjelovitom tekstu u mrežnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci.

U svrhu podržavanja otvorenog pristupa diplomskim radovima trajno objavljenim u javno dostupnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci, ovom izjavom dajem neisključivo imovinsko pravo iskorištavanja bez sadržajnog, vremenskog i prostornog mog diplomskog rada kao autorskog djela pod uvjetima *Creative Commons* licencije CC BY Imenovanje, prema opisu dostupnom na <http://creativecommons.org/licenses/>.

U Opatiji, rujan,2023.

Maja Lukatela

Potpis studenta

Sažetak

U današnjici sve više dolazi do degradiranja okoliša i iskorištavanja prirodnih i kulturnih resursa za čovjekove potrebe, to dovodi negativnih ekoloških učinaka na destinacije koje gube svoju autohtonost i posebnost na tržištu. Sve to je 80.-ih godina prošlog stoljeća dovelo do utemeljenja pojma održivi razvoj kojem je cilj integracija ekonomskih, ekoloških i društvenih dimenzija, kako bi sa njihovom sinergijom ekonomija i dalje rasla, ali bez negativnih utjecaja na okoliš. Urbanizacijom i mogućnostima koje veliki gradovi nude, dolazi do prenapučenosti i masovnog turizma koji u sebi uključuje sve negativne učinke na urbanu destinaciju. S vremenom, veliki gradovi su počeli implementirati načela održivog razvoja u sustave upravljanja kako bi minimalizirali negativne učinke na okoliš i kvalitetu života lokalnog stanovništva. U svijetu neki gradovi su poznati po njihovoj održivosti te to postaje jedan od bitnih faktora privlačnosti za turiste. U ovom radu biti će istražena dva velika svjetska grada, London i Kopenhagen, koja su dobro implementirala načela održivog razvoja i njihova rješenja za očuvanje urbanog okoliša te ih usporediti sa tri najveća hrvatska grada. Provedeno je istraživanje o stavovima lokalnog stanovništva o održivom razvoju te o tome percipiraju li implementira li njihov grad načela održivog razvoja i u kojoj mjeri.

Ključne riječi: održivi razvoj; turizam; urbanizacija; veliki gradovi

Sadržaj

UVOD	1
1. ODRŽIVI RAZVOJ	3
1.1. DIMENZIJE ODRŽIVOG RAZVOJA	5
1.2. ODRŽIVI TURIZAM	8
2. SPECIFIČNOSTI TURIZMA U VELIKIM GRADOVIMA	17
3. PRIMJERI DOBRE PRAKSE – ODRŽIVI TURIZAM LONDONA I KOPENHAGENA	22
3.1.1. ODRŽIVI RAZVOJ LONDONA	22
3.1.2. <i>Održivi turizam Londona</i>	25
3.2.1. ODRŽIVI RAZVOJ KOPENHAGENA	27
3.2.2. <i>Održivi turizam Kopenhagena</i>	30
4. OBILJEŽJA TURIZMA U ZAGREBU, SPLITU I RIJECI	33
4.1. TURIZAM U ZAGREBU	33
4.2. TURIZAM U SPLITU	38
4.3. TURIZAM U RIJECI	42
5. ISTRAŽIVANJE STAVOVA LOKALNOG STANOVNIŠTVA O ODRŽIVOM RAZVOJU U VELIKIM GRADOVIMA	47
ZAKLJUČAK	58
POPIS ILUSTRACIJA	59
LITERATURA	60

Uvod

Devastacija okoliša i iskorištavanje prirodnih resursa je aktualna tema i aktivnost koja se događa svugdje po svijetu, stoga je ključno implementirati načela održivog razvoja na svim razinama; svjetskoj, regionaloj, državnoj, lokalnoj pa tako i gradskoj razini. Turisti postaju sve više ekološki osviješteni te im komponenta održivosti postaje sve važnija komponenta prilikom odabira mjesta za odmor.¹

Svrha rada je istražiti koncept održivog turizma u velikim gradovima. Cilj rada je utvrditi kako turizam percipira lokalno stanovništvo naša tri velika grada – Zagreb, Split i Rijeka te interpretirati dobivene rezultate.

Kroz rad su korištene razne znanstvene metode. Prvi dio rada je baziran na interpretaciji sekundarnih podataka prikupljenih znanstvene i stručne literature. 1 . Podaci su obrađivani putem metode sinteze i analize, dedukcijske, indukcijske i deskriptivne metode. Drugi dio rada se sastoji od primarnog istraživanja koje je provedeno koristeći online anketni upitnik koji je plasiran preko interneta u tri najveća hrvatska grada – Zagreb, Split i Rijeku. Anketni upitnik je bio u potpunosti anonimna te su ga ispunjavali ispitanici iznad 18 godina.

Prvo poglavlje, pod nazivom "Održivi razvoj" sastoji se od dva dijela, u kojima se objašnjava koncept održivog razvoja.

U drugom poglavlju, pod nazivom "Specifičnosti turizma u velikim gradovima" objašnjeno je koje su karakteristike i razlike turizma općenito i turizma u urbanim područjima. Treće poglavlje nosi naziv "Primjeri dobre prakse – održivi turizam Londona i Kopenhagena" te se sastoji od dva dijela. U prvom dijelu je prikazan turizam grada Londona i kako grad implementira načela održivog razvoja. U drugom dijelu je isto objašnjeno za drugi svjetski grad – Kopenhagen. Oba grada se nalaze na samom vrhu svjetske ljestvice održivih gradova te služe kao primjer kako bi trebali izgledati ostali gradovi – uključujući hrvatski. Zatim, četvrto poglavlje pod nazivom "Obilježja turizma u Zagrebu, Splitu i Rijeci" se bavi

¹ Čizmić. *Ključni budući trendovi razvoja turizma*,19

analizom tri hrvatska grada te njihovim turizmom. Peto poglavlje, pod nazivom "Istraživanje stavova lokalnog stanovništva o održivom razvoju u velikim gradovima" uključuje analizu rezultata empirijskog istraživanja.

U zadnjem poglavlju se nalazi osvrt i zaključak na cjelokupni rad i istraživanje.

1. Održivi razvoj

U ovom poglavlju biti će objašnjen pojam održivog razvoja i navedene njegove odrednice, karakteristike. Koncept održivog razvoja je danas sve prisutniji i implementacija u turizmu, što će biti detaljnije analizirano u narednim odlomcima.

Pojam "održivi razvoj" je prvi put spomenut sedamdesetih godina prošlog stoljeća, gdje je on predstavljen kao koncept koji obuhvaća sav potreban daljnji ljudski razvoj, uz obveznu zaštitu okoliša. Do danas je bilo nekoliko stotina pokušaja definiranja pojma održivi razvoj te je danas najpoznatija i najprihvaćenija definicija ona koja datira iz 1987. godine. Iznesena je u izvješću pod nazivom Naša zajednička budućnost ili poznatijem kao Brundtlandovo izvješće, gdje pod definicijom održivog razvoja ono navodi slijedeće: "Održivi razvoj je razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe".² To izvješće je zaslužno za prihvaćanje održivog razvoja kao jedno od temelja za ljudsko djelovanje u budućnosti, što je bilo prihvaćeno na svjetskoj razini s ciljem odstranjivanja siromaštva, mijenjanje životnih navika, ravnomjernu raspodjelu svjetskih resursa i slično.³

Pred kraj 20. stoljeća započelo je organiziranje brojnih konferencija i skupova koji su se bavili tematikom održivog razvoja i implementacijom istog u svim elementima i na svim razinama globalnih društava. Jedna od najpoznatijih konferencija je održana u Rio de Janeirou 1992. godine. Rezultat sastanka je dokument nazvan Agenda 21 te je to program za održivi razvoj na globalnoj razini koji obuhvaća društvenu i ekonomsku dimenziju, zaštitu i upravljanje razvojnim resursima, kao i osnaživanje uloge ključnih skupina.⁴

U cjelini, održivi razvoj danas se tumači kao proces promjene u kojem se mijenja korištenje resursa, smjer ulaganja, orijentacija tehnološkog razvoja i institucionalne reforme (političke,

² Koprek, *Sustainable development and globalisation processes*, 21

³ Črnjar, M. i Črnjar, K., *Menadžment održivog razvoja*. Opatija: Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija, Sveučilište u Rijeci, 79

⁴ Koprek:Op.cit. str.21

obrazovne, pravne, financijske i druge reforme sustava) međusobno su usklađeni i omogućuju potrebe i očekivanja sadašnjih i budućih generacija.⁵ Isto tako se može reći da održivi razvoj predstavlja opći smjer, težnju za stvaranjem boljeg, etičnijeg svijeta, svijeta balansirana društvenih i ekonomskih čimbenika u zaštiti okoliša. Posljedice uništavanja okoliša su postale sve više vidljive iz godine u godinu, kao što su onečišćene vode, crne plime na obalama, zatrovane magle, iscrpljivanje prirodnih resursa i slično. Sve su to posljedice ljudskih aktivnosti i nemara za posljedice industrijskih ekspanzija i iskorištavanja prirodnih resursa. Na pitanja: "Zašto se štiti okoliš? Koji je razlog njegove zaštite?" ima nekoliko mogućih odgovora koje promatramo sa više aspekata: znanstveni, ekonomski, humanistički i etički aspekt.⁶ Navedeni aspekti će biti prikazani u Tablici 1 ispod:

Tablica 1 – Aspekti zaštite okoliša

Znanstveni aspekt	Ekonomski aspekt	Humanistički aspekt	Etički aspekt
Niz tvrdnji o sve većoj važnosti kratkoročnog ili dugoročnog onečišćenja, smanjenju stratosferskog ozonskog omotača, gubitku bioraznolikosti i klimatskim promjenama upozoravaju na etičnije djelovanje.	Uzima elemente okoliša kao prirodne resurse potrebne za život i razvoj ekonomskih sustava. Korištenje prirodnih resursa imalo je svoju cijenu, što je dovelo do racionalnijeg korištenja, odnosno gospodarenja njima.	Prirodna dobra trebaju se jednako dijeliti i čuvati za generacije koje dolaze.	Čovječanstvo je dio biosfere i njezinim uništavanjem čovjek uništava i sebe. Neki iz toga zaključuju da čovječanstvo treba smatrati jednom od milijuna vrsta koje su sastavni dio globalnog ekosustava.

Izvor: obrada autora temeljem podataka iz I.Koprek „Sustainable development and globalisation processes“ str. 24

⁵ Ibid.

⁶ Op.cit.

Postoje mnoga pitanja koja se odnose na zaštitu okoliša sa ciljem da se ostvari održivi razvoj, sa time je doneseno i nekoliko načela koji se primjenjuju u svijetu. Ta načela su:⁷

1. Načelo prevencije – ono podrazumijeva procjenu rizika s ciljem izbjegavanja štetnih posljedica na okoliš
2. Načelo opreza – odnosi se na poduzimanje mjera za sprječavanje i kontrolu mogućih štetnih posljedica, čak i u sumnji da se posljedice mogu dogoditi
3. Načelo onečišćivač plaća – odnosi se da će plaćanje troškova sprječavanja i nadziranja onečišćenja platiti upravo onaj tko onečišćuje. Ovo načelo uključuje i plaćanje troškova za umanjene onečišćenja te na troškove naknade štete.
4. Načelo zajedničke ili diferencijalne odgovornosti društva – načelo nalaže na različiti udio razvijenih zemalja i zemalja u razvoju u degradaciji okoliša o čemu treba voditi računa i prilikom definiranja obaveza svake od tih zemalja.

Zaključno, pojam održivi razvoj postaje aktualan krajem 20.stoljeća na raznim svjetskim konferencijama gdje se iskazuje važnost očuvanja kulturnih i prirodnih resursa za buduće generacije. Bitno je stvoriti koncenzus između svih dionika na lokalnoj, nacionalnoj i svjetskoj razini provodeći navedena načela kako bi se stvorilo društveno odgovorno ponašanje s ciljem očuvanja kvalitete okoliša i života ljudi.

1.1. Dimenzije održivog razvoja

Nedvojbeno je da je održivi razvoj izrazito važan koncept, što je jasno prikazano i na Konferenciji Ujedinjenih naroda o održivom razvoju – Rio+20, koja je održana u Rio de Jaineru 20 godina nakon prve konferencije, dakle 2012. godine u lipnju. Jedan od glavnih ishoda konferencije bio je dogovor država članica da se postave ciljevi održivog razvoja,⁸ koji bi mogli biti korisni alat za postizanje održivog razvoja. Iz Brundtland izvješća su izvedene četiri primarne dimenzije: očuvanje dugoročne ekološke održivosti,

⁷ Črnjar, *Ekonomija i zaštita okoliša*, 271

⁸ Zmijanović, „Održivi razvoj i upravljanje baštinom zaštićenih područja na primjeru Pokrčja“ 72

zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba i promicanje unutargeneracijske i međugeneracijske jednakosti. Osim primarnih dimenzija, predstavlja se i niz sekundarnih dimenzija koje uključuju očuvanje intrinzične vrijednosti prirode, promicanje zaštite okoliša, promicanje sudjelovanja javnosti i zadovoljavanje težnji za boljim životnim standardom.⁹

Slijedeći ovu logiku, uočava se da gospodarski rast nije jedna od primarnih dimenzija održivog razvoja. Ovaj argument je u suprotnosti s popularnim modelom "trostrukog dna" koji se fokusira na ravnotežu između ekoloških, društvenih i ekonomskih pitanja, modelom koji trenutno dominira političkim i akademskim raspravama o održivom razvoju UN-a. Konceptija održivog razvoja u sebi sadrži dva različita koncepta: slaba i jaka održivost.¹⁰ Međutim, težnja za gospodarskim rastom može biti jednaka težnji za poboljšanim životnim standardom daleko iznad onoga što se dugoročno može smatrati ekološki održivim. Izvješće Brundtland tvrdi da: „Održivi razvoj jasno zahtijeva gospodarski rast na mjestima gdje takve (ljudske) potrebe nisu zadovoljene. Drugdje može biti u skladu s gospodarskim rastom, pod uvjetom da sadržaj rasta odražava široka načela održivosti i neiskorištavanja drugih. Ali rast sam po sebi nije dovoljan". Stoga, ekonomski rast je potencijalno sredstvo za olakšavanje ispunjenja četiri primarne dimenzije, a ne primarna dimenzija sama po sebi.¹¹

Primarna dimenzija 1 – očuvanje dugoročne ekološke održivosti

U Brundtlandovom izvješću postoji nekoliko referenci na nužnost ekološke održivosti, kao što su: "U najmanju ruku, održivi razvoj ne smije ugroziti prirodne sustave koji podržavaju život na Zemlji: atmosferu, vode, tlo i živa bića" i "Još uvijek ima vremena da se spase vrste i njihovi ekosustavi. To je neizostavan preduvjet za održivi razvoj. Naš neuspjeh da to učinimo neće oprostiti buduće generacije"

Brundtlandovo izvješće daje dva razloga za postavljanje minimalnih zahtjeva za ekološku održivost. Prvo, ako se osnovne ljudske potrebe žele zadovoljiti na održivoj osnovi, mora se očuvati prirodna baza Zemlje. Ljudski razvoj nastoji oštetiti ekosustave, što smanjuje broj vrsta. Gubitak biljnih i životinjskih vrsta može uvelike ograničiti mogućnosti budućih

⁹ Holden, Linnerud, Banister: „Sustainable development: Our common future revised“

¹⁰ Turner, *Sustainable Environmental Economics and Management. Principles and Practice* 79

¹¹ Ibid.

generacija. Drugo, izvješće tvrdi da „očuvanje prirode ne bi trebalo počivati samo na razvojnim ciljevima. To je dio naše moralne obveze prema drugim živim bićima i budućim generacijama.”¹²

Primarna dimenzija 2 – zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba

Zadovoljavanje temeljnih ljudskih potreba u srži je razvojnog dijela održivog razvoja. Stoga su zadovoljenje osnovnih ljudskih potreba i osiguranje dugoročne ekološke održivosti nužni preduvjeti održivog razvoja. Brundtlandovo izvješće spominje zapošljavanje, hranu, energiju, stanovanje, opskrbu vodom, sanitarne uvjete i zdravstvenu skrb kao osnovne ljudske potrebe. Ono se, međutim, ne odnosi samo na osnovne potrebe. Ljudi, prema izvješću, imaju pravo težiti više od pukog zadovoljenja svojih osnovnih potreba. Izvješće tvrdi da životni standardi koji osiguravaju više od osnovnih potreba mogu biti održivi, ali samo ako takvi životni standardi osiguravaju dugoročnu ekološku održivost. Dakle, nije svaka težnja za boljim životom spojiva s ciljem održivog razvoja.

Primarne dimenzije 3 i 4 – Promicanje međugeneracijske i unutargeneracijske jednakosti

Minimalni zahtjev za očuvanje Zemljinih ekosustava navelo je nekoliko autora na zaključak da koncept održivog razvoja treba shvatiti kao da se odnosi isključivo na fizičku održivost, međutim, tvrde da Brundtlandovo izvješće odbacuje takav zaključak. Svoju tvrdnju temelje na odlomku u izvješću koji navodi da se čak ni fizička održivost „ne može osigurati ako razvojne politike ne obrate pozornost na takve čimbenike kao što su promjene u pristupu resursima i u raspodjeli troškova i opterećenja”. Stoga, čak i najuža definicija fizičke održivosti – kao minimalnog zahtjeva za održivi razvoj – mora uzeti u obzir društvenu jednakost, što implicira da sadašnja generacija mora zadovoljiti svoje potrebe bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da upoznaju svoje. Nadalje, Brundtlandovo izvješće tvrdi da se socijalna jednakost među generacijama "logično mora proširiti na jednakost unutar svake generacije". Dakle, socijalna jednakost kao sastavni dio održivog razvoja ima dvije dimenzije, vremensku i prostornu. Iz ove perspektive, održivi razvoj ima posljedice za jednakost unutar i između generacija, kako na globalnoj tako i na nacionalnoj razini.

¹² Ibid.

Nema hijerarhije među primarnim dimenzijama. Zapravo, tvrdi se da je upravo to namjera Brundtlandovog izvješća: "Razvoj je održiv samo ako uzima u obzir i ljudske potrebe i dugoročnu ekološku održivost. Poanta tada postaje konkretno neuspostavljanje hijerarhije vrijednosti između dviju dimenzija (to jest, četiri dimenzije), već isključivanje razvojnih putova koji ne uzimaju obje u obzir".¹³

Samim time možemo uvidjeti kako je pojam održivi razvoj godinama dobivao na većoj važnosti, postavljeni su ciljevi kojih bi se sve države trebale pridržavati. Kroz četiri primarne dimenzije je objašnjeno kako treba uzeti u obzir ekonomske i ljudske potrebe, bez daljnjeg ugrožavanja okoliša.

1.2. Održivi turizam

Turizam ima velike utjecaje na prirodno izgrađena okruženja te na dobrobit i uluru lokalnog stanovništva.¹⁴ Otprilike u tom istom razdoblju, koncept održivog razvoja postaje široko rasprostranjen i prihvaćen kao put u bolju budućnost, iako korijene vuče iz 1980. godine.¹⁵

Održivi turizam nije diskretan ili poseban oblik turizma. Dapače, svi oblici turizma bi trebali nastojati biti održiviji. Učiniti turizam održivijim nije samo kontrola i upravljanje negativnih utjecaja industrije. Temeljni uzrok konflikta s kojim se održivi turistički razvoj suočava je u tome kako trenutni razvoj masovnog turizma pretvoriti u što održiviji.¹⁶ Turizam koristi lokalnim zajednicama, gospodarski i društveno, te za podizanje svijesti i podrška očuvanju okoliša. Unutar turizma, gospodarski razvoj i zaštitu okoliša ne treba promatrati kao suprotnosti, već se trebaju međusobno djelovati s ciljem ostvarivanja što boljeg ekonomskog rasta i očuvanja okoliša. Politike moraju imati za cilj jačanje koristi i smanjiti troškove turizma. Klimatske promjene prepoznate su kao glavno globalno pitanje, sa značajnim implikacijama na turizam. Postoji i povećanje uvažavanja potencijalne uloge turizma u

¹³ Ibid.

¹⁴ United Nations Environment Programme, *WTO: Making Tourism more Sustainable: A Guide for Policy Makers*, 1

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Butler, *Sustainable tourism: A state-of-the-art review*, 13

rješavanju svjetskog siromaštva, donošenjem izvora prihoda u srcu nekih od najsiromašnijih zajednica.¹⁷

Ima mnogo različitih benefita od održivog turizma koji utječe na:¹⁸

- Turistička poduzeća, iako traže dugoročnu profitabilnost, trebaju brinuti o korporativnom imidžu, odnosu s njihovim osobljem i njihovom utjecaju na globalno okruženje i ono neposredno oko njih.
- Lokalne zajednice traže veći prosperitet
- Ekolozi su zabrinuti zbog štetnih utjecaja turizma, ali također ga vide kao vrijedan izvor prihoda za očuvanje.
- Turisti traže kvalitetno iskustvo u sigurnim i atraktivnim okruženjima; postaju svjesniji kako njihovo putovanje utječe na okoliš.

U traženju održivijeg turizma, vlade moraju prepoznati različite pozicije i motivacije tih dionika te raditi s njima na postizanju zajedničkih ciljeva.¹⁹

Održivost je odgovornost svih koji se bave turizmom. Učinci turizma rezultat su radnji poduzetih od strane poduzeća privatnog sektora i samih turista. Međutim, postoji jasna potreba da vlade preuzmu vodstvenu ulogu ako se želi postići uistinu značajan napredak u održivosti turizma. Ovo je zbog toga što:

- Turizam je vrlo fragmentiran. Teško je da individualne akcije mnogih mikro i malih poduzeća naprave pozitivnu razliku, potrebna je koordinacija.
- Održivost se odnosi na područja od javnog interesa - zrak, voda, prirodno i kulturno nasljeđe i kvalitetu života. Štoviše, mnogi od relevantnih izvora su oni kojima upravljaju vlade.
- Vlade imaju mnogo alata koji se mogu upotrijebiti da bi se napravila razlika, kao što su moć donošenja propisa i ekonomskih poticaja.

¹⁷ United Nations Environment Programme, Op.cit.,2

¹⁸ Ibid, str 3

¹⁹ Ibid, str 3

Vlade bi trebale osigurati okruženje koje omogućuje i potiče privatni sektor, turiste i druge dionike kako bi odgovorili na pitanja održivosti.²⁰ To se najbolje može postići uspostavom i provedbom niza politika za razvoj i upravljanje turizmom, sastavljen u dogovoru s drugima. Načela održivog razvoja stavljaju naglasak na lokalnu odlučnost i provedbu politika i akcija. To bi trebalo biti smješteno unutar okvira nacionalne politike.²¹

Turizam i održivost su dva usko povezana pojma. Oni se svakodnevno isprepleću, u tablici ispod je prikazano kako turizam pozitivno i negativno utječe na održivost.²²

Tablica 2 – Pozitivni i negativni učinci turizma

Pozitivni učinci turizma	Negativni učinci turizma
Pružaju sve veći izvor mogućnosti za razvoj poduzeća i stvaranje radnih mjesta kao i poticanje ulaganja i potpore lokalne usluge	Stvara izravan pritisak na krhke ekosustave uzrokujući degradaciju fizičkog okoliša i ometanja divljih životinja.
Donose opipljivu ekonomsku vrijednost prirodnim i kulturnim resursima. Ovo može rezultirati u izravnom prihodu od potrošnje posjetitelja za njihovo očuvanje i povećanje podrške lokalnih zajednica za očuvanje resursa.	Značajan je pritisak na lokalne zajednice, istrebljivanje oskudnih resursa, posebice zemlje i vode.
Turizam doprinosi jačanju međukulturalnog razumijevanja i mira.	Utječe na povećanje lokalnog i globalnog zagađenja.

Izvor: obrada autora temeljem podataka iz knjige: United Nations Environment Programme, WTO: Making Tourism more Sustainable: A Guide for Policy Makers, 2005, str 10

Krajnji zaključak je da svi oni koji se bave turizmom imaju veliku odgovornost prepoznati važnost održivog razvoja. Turizam ima mogućnost generiranja pozitivnih učinaka, no to može dovoditi i do pretjeranog pritiska na kulturnu baštinu i okoliš. Ukoliko se turizam razvija bez opreza za okoliš i održivost, to može oštetiti prirodne i kulturne resurse koji su privlačni i ključni za dolazak turista u destinaciju.²³ Za turizam prihvaćanje ove odgovornosti

²⁰ UNWTO, *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A Guidebook*, 17

²¹ United Nations Environment Programme, Op.cit. 8

²² Ibid, 10

nije samo motivirano za odgovorno građansko ponašanje, nego bi isto tako trebalo biti potaknuto vlastitim interesima, budući da sve što negativno utječe na prirodni, kulturni ili socijalni okoliš, utječe i na lokalno stanovništvo i kvalitetu života.²⁴

Smjernice i prakse upravljanja održivim razvojem turizma su primjenjive na sve oblike turizma u svim vrstama destinacija, uključujući i masovni turizam.²⁵ Načela održivosti odnose se na ekološki, ekonomski i socio-kulturni aspekt razvoja turizma te između ovih tri dimenzija se mora uspostaviti prikladna ravnoteža kako bi se zajamčila njegoa dugoročna održivost.

Održivi turizam bi trebao:²⁶

- 1) Optimalno iskoristiti resurse okoliša koji čine ključni element u razvoju turizma, održavati bitne ekološke procese i pomagati očuvanju prirodnih resursa i biološke raznolikosti.
- 2) Poštivati socio-kulturnu autentičnost zajednica domaćina, očuvati njihovu kulturnu baštinu i tradicijske vrijednosti te pridonijeti međukulturalnom razumijevanju i toleranciji.
- 3) Osigurati održivo, dugoročno gospodarsko poslovanje, pružajući socioekonomske koristi svim dionicima koji su pravedno raspoređeni, uključujući stabilno zaposlenje i prilike za zaradu i socijalne usluge lokalnim zajednicama te pridonositi smanjenju siromaštva.

Održivi razvoj turizma zahtijeva informirano sudjelovanje svih relevantnih dionika, kao i snažno političko vodstvo kako bi se osiguralo široko sudjelovanje i izgradnja konsenzusa. Postizanje održivog turizma kontinuiran je proces i to zahtijeva stalno praćenje utjecaja, uvođenje potrebnih preventivnih i/ili korektivnih mjera kad god je to potrebno. Održivi turizam također treba održavati visoku razinu zadovoljstva turista i osigurati značajno

²⁴ Op.cit

²⁵ Zmijanović „Održivi razvoj i upravljanje baštinom zaštićenih područja na primjeru Pokrčja“ 28

²⁶ United Nations Environment Programme , Op.cit.,11

iskustvo turistima, podižući njihovu svijest o pitanjima održivosti i promicanju prakse održivog turizma među njima.²⁷

Učiniti turizam održivijim znači uzeti u obzir utjecaje i potrebe u planiranju, razvoju i poslovanju turizma. To je kontinuirani proces poboljšanja i onaj koji se jednako odnosi na turizam u gradovima, ljetovalištima, ruralnim i obalnim područjima, planinama i zaštićenim područjima. Može se primijeniti na sve oblike poslovanja i rekreativni turizam.²⁸

Turizam se suočava s velikim globalnim izazovima. Klimatske promjene su veliki problem za dugoročnu održivost turizma u dva smisla: klimatske promjene će imati posljedice na turizam i turizam pridonosi klimatskim promjenama, kao što su podizanje razine mora, erozija plaža, izbjeljivanje koralja i poremećena opskrba vodom.²⁹ Planinska odmarališta također stradaju zbog podizanja snježnih granica i skraćivanje sezone zimskih sportova. Promjene u temperaturi i padalinama sve više će utjecati na destinacijsku privlačnost, pogotovo će biti izraženo u destinacijama koje se baziraju na prirodnim ljepotama i sunčanim vremenom.³⁰ Procjenjuje se da bi turizam mogao pridonijeti do 5,3% globalne antropogene energije emisije stakleničkih plinova, pri čemu promet čini oko 90% toga. Procjenjuje se da zrakoplovstvo čini 2-3% ukupne svjetske upotrebe fosilnih goriva i do 3,5% antropogenog učinka staklenika. Više od 80% toga čini civilno zrakoplovstvo. Na temelju trenutnih trendova, ovi utjecaji će se značajno povećati jer je zračni promet jedan od najbrže rastućih izvora emisije stakleničkih plinova.³¹

Osim klimatskih promjena, turizam ima utjecaja i u svjetskom siromaštvu. Prepoloviti siromaštvo u svijetu je vrlo važan milenijски cilj UN-a. turizam ima veliki potencijal da doprinese tom cilju i to je jedan od rijetkih sektora kojima kulturni i prirodni resursi siromašnih zemalja mogu dati veliki doprinos. Razvoj turizma pruža dobru priliku za pomoć u ublažavanju siromaštva jer je često novi izvor prihoda u ruralnim područjima, gdje se i nalaze tri četvrtine siromaštva u svijetu.³² Veliki izazov je pronaći bolje načine usmjeravanja

²⁷ United Nations Environment Programme, Op.cit.,12

²⁸ United Nations Environment Programme, Op.cit., 13

²⁹ Zmijanović, „Održivi razvoj i upravljanje baštinom zaštićenih područja na primjeru Pokrčja“ 28

³⁰ Vukonić, Čavlek, *Rječnik turizma*, 253

³¹ United Nations Environment Programme, Op.cit.,12

³² Blažević, Vuković, „Mogućnosti turizma u rješavanju problema nezaposlenosti“ 24

potrošnje posjetitelja prema siromašnima. Posljednjih godina neizvjesnost oko zdravlja i sigurnosti putovanja i određenih odredišta uzrokovala je značajne fluktuacije u turističkim tokovima. Iako ovo može biti kratkotrajan fenomen i oporavak je često brz, treba ga smatrati kao globalni problem u pitanju održivosti turizma.³³

Vlade imaju ključnu ulogu u razvoju i upravljanju turizma da ga čine održivijim. Razina angažmana vlade u turizmu značajno varira diljem svijeta. U zemljama u razvoju, interes za održivi turizam će vjerojatnije biti povezan sa smanjenjem siromaštva i financiranjem očuvanja. Uloga vlade je samo djelomično povezana s njihovima akcijama pošto je turizam prvenstveno djelatnost koju obavljaju poduzeća privatnog sektora, a za većinu su zaslužni njihovi postupci, zajedno s postupcima turista.³⁴ Primarna funkcija vlade je poticanje što održivijeg turizma, kao i poticanje privatnog sektora da se uključi u što održiviji način poslovanja kako bi se maksimalizirale koristi i smanjili negativni utjecaji turizma.³⁵

Ključni razlozi važnosti uključivanja vlade su sljedeći:³⁶

- Veliki dio agende održivosti odnosi se na javna, a ne privatna područja. Iako privatni sektor počinje prepoznavati svoju odgovornost, ne može se očekivati da samostalno preuzmu vodstvo u tim pitanjima.
- U svim je zemljama turizam je rascjepkan na tisuće poduzeća, uglavnom mikro i mala poduzeća. Kolektivno njihove akcije mogu napraviti razliku, dok pojedinačno ne mogu, pa je potrebna koordinacija. Nadalje, vrlo male tvrtke često trebaju vanjsku podršku i savjete ako moraju uspješno promijeniti svoje operacije kako bi ispunili novi plan rada.
- Vlade su odgovorne za mnoge funkcije koje su temeljno važne za održivi razvoj turizma, kao što je planiranje korištenja zemljišta, propisi o radu i zaštiti okoliša te osiguranje infrastrukture i socijalne i ekološke usluge.
- Mnoge su vlade već aktivno uključene u podupiranje turizma kroz marketing, informacijske usluge, edukaciju i na druge načine, često putem zajedničkih javno-

³³ Op.cit. United Nations Environment Programme, 13

³⁴ Ibid., B. Blažević

³⁵ United Nations Environment Programme, Op.cit., 20

³⁶ United Nations Environment Programme, Op.cit., 20

privatnih okvira. Ove funkcije moraju se nastaviti i biti više usklađeni s ciljevima održivosti.

Ovi argumenti i funkcije primjenjivi su i na nacionalnoj i na lokalnoj razini vlasti. U mnogim zemljama, mnogi ciljevi i radnje koje vlade slijede su u skladu s održivošću, a nedavno postoji značajan interes u povezivanju turističke politike sa širim održivim razvojem ili smanjenjem siromaštva.³⁷

Razvoj strategije za održivi turizam trebao bi biti proces sudjelovanja koji uključuje niz dionika kako bi se potaknulo šire pridržavanje strategije i predanost njegovoj provedbi. Strategija bi trebala odražavati strukturu partnerskih struktura za turizam na nacionalnoj ili lokalnoj razini.³⁸ U formuliranju strategije mogu se identificirati tri faze:³⁹

- Analiza stanja, problema i prilika
- Identificiranje ciljeva i donošenje strateških izbora
- Razvoj politika i akcijskih programa

Turističke strategije trebaju uzeti u obzir ravnotežu proizvoda u destinaciji. Razmatranja održivosti mogu ukazati na nedostatke u ponudi proizvoda ili vrste proizvoda koje treba istaknuti. Malo je turističkih proizvoda koji su sami po sebi neodrživi. U gotovo svim slučajevima, utjecaj ovisi o prirodi i mjestu razvoja rada. Međutim, različite vrste proizvoda imaju različite snage i slabosti u smislu njihove relevantnosti za održivost.⁴⁰

Tablica 3 – Potencijalne prednosti i nedostaci turizma u smislu održivosti

Tip	Potencijalne prednosti	Potencijalni nedostaci
Veća odmarališta i hoteli	- Velika zaposlenost - Potencijal za diverzifikaciju tržišta i smanjenje sezonalnosti	- Zahtjeva velike površine zemlje i resursa

³⁷ United Nations Environment Programme, Op.cit., 22

³⁸ Klarin, *Kreiranje modela održivog razvoja turizma u urbanim destinacijama RH*, 9

³⁹ United Nations Environment Programme, Op.cit 60

⁴⁰ Ibid. str 60

	<ul style="list-style-type: none"> - Može apsorbirati velike količine posjetitelja 	<ul style="list-style-type: none"> - Potencijalno veliki ekološki otisak
Srednja, mala i mikro poduzeća	<ul style="list-style-type: none"> - Pojedinačno vlasništvo - Može se nalaziti u područjima ekonomske potrebe 	<ul style="list-style-type: none"> - Umjerene do niske razine zaposlenosti - Promjenjiva kvaliteta
Turizam baziran na zajednici	<ul style="list-style-type: none"> - Proizvodi u vlasništvu zajednice uz dijeljenje ekonomske i socijalne koristi - Svijest šire zajednice te poticanje lokalne potpore za očuvanje kulture i prirode 	<ul style="list-style-type: none"> - Svaka neizvjesnost oko vlasništva i nedostatak poduzetništva može dovesti do slabe ekonomske održivosti - Izazov za osiguranje pravednosti raspodjele koristi
Kulturni turizam	<ul style="list-style-type: none"> - Potpora očuvanju baštine i kulturnog bogatstva - Mogućnost produljenja sezone 	<ul style="list-style-type: none"> - Potencijalna degradacija kulture i kulturne baštine

Izvor: Obrada autora prema United Nations Environment Programme, WTO: Making Tourism more Sustainable: A Guide for Policy Makers, 2005, str 62

Turističke strategije trebale bi identificirati prioriteta tržišta. Aktivnosti posjetitelja i odluke koje donose utječu na cijeli plan održivosti. Oni utječu na tijek i zadržavanje prihoda. Svijest potrošača o održivosti turizma i putovanja može se podići u bilo kojem trenutku, kroz opće obrazovanje, medijskog utjecaja i sl. Vlasti mogu izravno utjecati na posjetitelje na razne načine, uključujući putem medija i informacijskih usluga, oglasa i sl., a posredno i kroz učinak njihove politike o putničkoj trgovini. Održivu potrošnju u turizmu moguće je potaknuti utjecajem na izbor putovanja, protok posjetitelja i ponašanje posjetitelja. Svi ti čimbenici utječu na proces stvaranja strategije za održivi turizam u destinaciji.⁴¹

⁴¹ United Nations Environment Programme, Op.cit.67

Zaključno, održivi turizam mora ostvariti ravnotežu između ostvarivanja dobrih turističkih rezultata i održavanja turističke destinacije konkurentnom, dakle čuvanju prirodne i kulturne baštine i posebnosti destinacije na istom nivou kako nebi došlo do devastacije resursa koji su prvobitno i privlačni za turiste, kao i održavanje kvalitete života lokalne zajednice. Ukratko, treba ostvariti uravnoteženo upravljanje ekonomskim, ekološkim i kulturnim razvojem destinacije kako bi dugoročno ostvarili ciljeve njene održivosti.

2. Specifičnosti turizma u velikim gradovima

Urbani turizam pojavio se kao značajno i osebujno područje proučavanja tijekom 90.-ih godina prošlog stoljeća. Ranija istraživanja, koja su provedena 60.-ih godina su bili ograničenog opsega, a većinom su ih izvodili geografi. Postoje četiri čimbenika koja su potaknula gradove na razvoj turizma:⁴²

- Pad dugotrajnih proizvodnih aktivnosti
- Potreba za stvaranjem novih gospodarskih aktivnosti
- Percepcija turizma
- Nada da će razvoj turizma rezultirati regeneracijom i revitalizacijom urbanih jezgri.

Glavna urbana područja obavljaju važne funkcije unutar cjelokupnog turističkog sustava, na primjer, oni su ključna vrata za međunarodne i domaće turiste te kao ključna čvorišta u sustavu zračnog prometa, djeluju kao polazna mjesra za putovanja s više odredišta. Mnoge od ovih funkcija često se uzimaju zdravo za gotovo i kao posljedica toga, zahtjevi za profitabilnim i održivim razvojem turizma u urbanim područjima nisu dobro shvaćeni. Postoje razne vrste urbanih destinacija, kao što su kulturni, povijesni, sportski, noćni, shopping i turistički gradovi.⁴³ Atraktivnost urbanih odredišta leži u bogatoj raznolikosti stvari koje se mogu vidjeti i raditi u kompaktnom, zanimljivom i privlačnom okruženju. Obično je bitna ukupnost i kvaliteta cjelokupnog turističkog i gradskog središta. Postoje neki ključni atributi koje urbana područja moraju posjedovati kao turističke destinacije. Prirodno imaju veliku populaciju koja zauzvrat privlači prijatelje i rođake koji ih posjećuju. Oni privlače turiste svojim atrakcijama jer su one često puno bolje razvijene nego druge vrste destinacija. Lako su dostupni putem zračnih luka i redovnih linija.⁴⁴ Postoji veliki broj smještajnih kapaciteta izgrađenih da služe poslovnim putnicima i konačno, urbana odredišta privlače niz različitih turističkih tržišta budući da nude prijevoz i sadržaje koji zadovoljavaju turističke potrebe. Urbana ekspanzija je čvrsto uspostavljala gradove kao strateška središta

⁴² Pavlić, Portolan, Butorac, „Urban tourism Towards Sustainable Development“ 75

⁴³ Page, Hall, *Managing urban tourism. Edinburgh: Pearson Education Limited*, 127

⁴⁴ Pavlić, Op.cit, 75

rasta, inovacija i kreativnosti, zbog čega je ključno osigurati njihovu održivost u 21.stoljeću.⁴⁵ Ovo povećanje pozornosti djelomično odražava rast turizma u urbanim područjima i s njim povezanim političkim pitanjima. To su dva glavna tipa. S jedne strane, sve veća potražnja turista, osobito u povijesnim gradovima, donijela je reakciju koja je proizašla iz problema suočavanja s povećanim posjećivanjem, što je možda najčešće situacija koja se događa u Europi. Mnoge urbane politike nedavno su uključile sve proaktivniji stav prema turizmu koji se sve više smatra strateškim sektorom a urbanu revitalizaciju u postindustrijskim gradovima. Rast turističke potražnje pozitivno će utjecati na razine prihoda i zaposlenosti relevantnog dijela populacija. U isto vrijeme, sve veći broj posjetitelja stvarat će negativne učinke, odnosno troškove koje će snositi fizičko i kulturno okruženje, lokalno stanovništvo i sami posjetitelji. Posebno zabrinjava način na koji se učinak turista mijenja u kolektivnim i individualnim vrijednosnim sustavima zajednica domaćina, ponašanju, obrascima, strukturi zajednice, životnom stilu i kvaliteti života. Na urbani turizam sada se sve više gleda kao na sredstvo za razvoj konkurentne urbane destinacije, u kontekstu poboljšanja atraktivnosti i funkcioniranja mjesta i regija kao područja za posjećivanje kroz održivi proces, ne samo ekonomski i ekološki, već i društveno, kulturno i politički.⁴⁶

Urbana područja oduvijek su privlačila posjetitelje te razvoj turizma u gradovima može gradu donijeti puno pozitivnih utjecaja (ekonomske koristi, zapošljavanje), ali s druge strane dolasci turista, posebice u velikom broju, mogu stvoriti negativne učinke.⁴⁷ Postoje i negativne strane prisutnosti turista, osobito u velikom broju, koji imaju nepovoljne učinke na lokalnu kvalitetu života, do točke mogućeg uništavanja društvene i kulturne jedinstvenosti lokacija.⁴⁸

Gradovi se konstantno suočavaju s problemima koje pretjerana turistička aktivnost donosi, upravo zbog toga što turisti ostaju u gradu vrlo kratak vremenski period, te u tom periodu ubrzano i djelomično iskorištavaju urbanu ponudu.⁴⁹

⁴⁵ Pavlić, Op.cit, 76

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Pranjić, *Masovni turizam i njegov utjecaj na održivi razvoj turističkih destinacija*, 7

⁴⁸ Pavlić, Op.cit, 76

⁴⁹ Law, *Urban Tourism – The Visitor Economy and the Growth of Large Cities*, 54

Pored svega navedenoga, većina turističkih aktivnosti može dovesti do velikih promjena u urbanom okruženju. Ovi utjecaji mogu se grupirati u četiri klase učinaka: ekonomski, fizički, okolišni, socio-kulturni i politički utjecaji. U nastavku će biti objašnjeno detaljnije kako negativni učinci utječu na destinaciju. Iako turizam igra važnu ulogu u gospodarskom razvoju destinacije; generira stranu valutu, stvara radna mjesta, povećava ulaganja uz učinke industrije na platnu bilancu i multiplikativni učinak, koji dovode do značajnog gospodarskog rasta, on ima veliki negativni utjecaj na samu destinaciju. Turistička kretanja i ponašanje dovode i do povećanja troškova života za lokalno stanovništvo, pošto se natječu s njima u potrošnji lokalnih dobara.⁵⁰ Nadalje, negativni gospodarski učinci turizma uključuju troškove turističke infrastrukture i druge izravne i neizravne troškove koje troše država i privatni investitori. Ponekad troškovi ulaganja u turizam mogu nadmašiti dobit od turističkih aktivnosti. Štoviše, sredstva uložena u turizam mogu se uložiti u i biti korisniji od turizma. Osim toga, turizam je iznimno osjetljiva aktivnost; na njega mogu utjecati bilo koji vanjski i/ili unutarnji čimbenici (politička nestabilnost, financijske krize, društveni problemi itd.).⁵¹ Posljedično, prevelika ovisnost turizma potencijalno uzrokuje gospodarske probleme. Na kraju, ali ne i najmanje važno, opće je poznato da je turizam izrazito sezonska djelatnost, što ima negativne posljedice ne samo na ostvarene prihode, već i na zapošljavanje u turizmu.⁵²

Utjecaji turizma na urbani okoliš moraju se procijeniti u ranoj fazi kroz proces planiranja temeljen na procjeni utjecaja na okoliš. Analiza situacije turističke destinacije kroz istraživanje dostupnih resursa za to područje, broj turista i drugi ekonomski pokazatelji povezani s turističkom industrijom neophodni su za učinkovit proces planiranja. Važno je primijetiti da uspješni turistički planovi, programi i projekti zahtijevaju uključenost zajednica domaćina tijekom razvoja. Strategija turizma trebala bi biti usmjerena na pitanja okoliša; doista, loše upravljanje resursima okoliša može dovesti do degradacije urbanog okoliša; što će utjecati ne samo na lokalno stanovništvo, već će smanjiti i broj posjetitelja. Nadalje, snažno se preporučuje osnaživanje siromašnog segmenta društva kroz otvaranje radnih mjesta i uključivanje u proces donošenja odluka kroz organiziranje radionica, kako bi se smanjili socijalni problemi, a povećala njihova dobrobit.⁵³ O balansiranju između

⁵⁰ I.Pavlić, Op.cit.77

⁵¹ J.Pranjić, Op.cit, 11

⁵² Vukonić, Keča, *Turizam i razvoj, pojam, načela i postupci*;190

⁵³ Ibid.

ekonomskog razvoja i održivosti turističke industrije, može se raspravljati s dva različita aspekta. Lokalna zajednica bi trebala biti uključena u planiranje turističke industrije, posebno za aktivnosti vezane uz društveni razvoj koji predstavlja jedan od stupova urbane sredine. Drugi aspekt je koncept kvalitete turizma, koji je povezan s marketinškim aspektom destinacije, na način da se u prvi plan stavlja ekološka održivost i dobrobit lokalnog stanovništva.⁵⁴

Turizam sam po sebi nije ekološki i društveno "negativna" aktivnost koju bi trebalo izbjegavati. Turizam treba razvijati i u njega ulagati, no on donosi i neke negativne učinke. Napomene o negativnim utjecajima turizma imaju za cilj pokazati i objasniti paradoks turizma. Ovo pokriva mnoštvo područja proučavanja i provedbe vezano za ekološki, društveni, ekonomski i urbani razvoj:⁵⁵

- Najbolji način za početak obnove turizma za urbane sredine je izrada participativnog plana razvoja turizma
- Zakoni o turizmu trebali bi biti smjernice, a ne obveze
- Zdrav razum trebao bi prevladati nad politikom; naučeni na pogreškama drugih destinacija trebali bi usmjeriti razvoj destinacije u urbanim sredinama
- Turizam nebi trebao konceptualizirati kao ograničen tok prihoda gdje je maksimiziranje profita logičan tijek djelovanja, već kao obnovljivi resurs koji zahtijeva brigu i pažnju u svom korištenju
- Projektiranje novih zgrada, gradilišta i transporta bi trebalo minimalizirati potencijalnu vizualnu štetu za turizam. Promocija i marketing trebaju stvoriti novu turističku destinaciju u kojoj se iskorištava kulturna i povijesna baština koja je usmjerena na održivost urbanog okoliša.
- Treba podizati svijest mještana i posjetitelja kako bi se spriječilo oštećenje povijesno-kulturnog urbanog okoliša
- Uspjeh turističkog pristupa urbanim sredinama ovisi o učinkovitom upravljanju destinacijom i marketingu

⁵⁴ Arikan, Unsever, Halioui, *Importance of Tourism Paradox, Tourism Equinox and Tourism Detox for Urban Environments*, 226

⁵⁵ Ibid.

Zaključno, turizam u velikim gradovima postaje sve zastupljeniji, što dovodi i do negativnih učinaka na okoliš i kulturnu baštinu grada. Prenapučenost, pretjerana buka i devastacija okoliša zbog turističkih aktivnosti predstavlja veliki problem, te gradovi moraju postaviti jasne mjere urbanog razvoja s ciljem očuvanja grada.

3. Primjeri dobre prakse – održivi turizam Londona i Kopenhagena

Održivi turizam postaje sve zastupljeniji u svijetu te neke države i gradovi se više ističu po održivosti od drugih. Turizam je ključni pokretač gospodarskog rasta u pojedinim državama te je ključno provoditi načela održivog razvoja kako bi se očuvala njihova autohtonost i upravo ono što turiste i privlači u destinaciju.⁵⁶ Pretjerano posjećivanje destinacije i masovni turizam mogu dovesti do destinacijske devastacije te je ključno da se implementiraju načela održivog razvoja kako bi se sačuvala prirodna i kulturna autohtonost destinacije. Pretjerana gustoća prometa i iskorištavanje prirodnih i kulturnih resursa su sve odrednice koje dovode do uništavanja lokalnih, prirodnih i kulturnih resursa u destinaciji. U Ovom poglavlju će biti prikazan primjer implementacije održivog turizma dva svjetska grada – London i Kopenhagen.

3.1.1. Održivi razvoj Londona

London je glavni grad Ujedinjenog Kraljevstva te ima oko 8,8 milijuna stanovnika. Širim Londonom upravlja gradonačelnik Londona i londonske skupštine, s odgovornošću za strateško upravljanje diljem regije šireg Londona. Uprava šireg Londona – nadalje u tekstu kao GLA (Greater London Authority), pokriva 32 okruga i grad London. GLA je osnovana 2000. godine, iako je mnogo prije toga osnovano Vijeće šireg Londona, 1963. godine. GLA ima brojne ovlasti i funkcije relevantne za pothvate održivog grada kao što su:⁵⁷

- Strateško planiranje, uključujući ovlast odbijanja ili dopuštanja zahtjeva za planiranje u skladu sa strategijom unutar Londonskog plana
- Prometne ovlasti i politika koje donosi Transport for London
- Ekonomski razvoj koji izravno pruža GLA

⁵⁶ Green City Times, „London – A Leading Sustainable Metropolis“

⁵⁷ Huxley, *The processes and practices of sustainable cities* (2020), 61

Londonske općine upravljaju preostalim funkcijama lokalne uprave, iako često blisko surađuju s GLA. Na primjer, GLA postavlja sveobuhvatnu strategiju za gospodarenje otpadom, ali općine su odgovorne za pružanje usluga gospodarenja otpadom.

London sada ima integriranu strategiju zaštite okoliša, no ne postoji jedinstvena sveobuhvatna strategija. Umjesto toga, postoji nekoliko politika i strategija koje su pokrivala kvalitetu zraka, vode, otpada, klimatskih promjena, zelenih površina i biološku raznolikost te buku. London ima Komisiju za održivi razvoj LSDC koju je 2002. godine osnovao Ken Livingstone sa zadatkom da savjetuje gradonačelnika o tome kako London učiniti "održivim svjetskim gradom". Osim toga, Livingstone je osnovao Londonsku agenciju za klimatske promjene (LCCA) i započeo nedvojbeno vodeće aktivnosti vezane za klimatsko očuvanje i brigu o okolišu ranih 2000-ih. LCCA se smatra jednim od glavnih pokretača za provedbu gradonačelnikove energetske strategije, koja cilja na smanjenje proizvodnje ugljika za 60% do 2025.⁵⁸

Održiva strategija i vizije su prisutne u različitim strategijama, stoga se ne zna točno što je sveobuhvatna vizija održivog grada za London. To je vjerojatno bio i uzrok i posljedica postojanja više strateških dokumenata umjesto jedne sveobuhvatne strategije. Londonski plan, jedan je od najvažnijih dokumenata za postavljanje vizije razvoja Londona. Vizija odražava trostruku krajnju granicu gospodarstva, okoliša i društva.⁵⁹

„Tijekom godina do 2036. i kasnije, London bi trebao: istaknuti se među globalnim gradovima – proširiti mogućnosti za sve svoje ljude i poduzeća, postići najviše ekološke standarde i kvalitetu života te biti vodeći u svijetu u svom pristupu suočavanja s urbanim izazovima 21. stoljeća, posebice klimatskih promjena“⁶⁰

Ovu viziju podupire šest ciljeva oko: gospodarskog rasta i rasta stanovništva; međunarodno konkurentan i uspješan grad; raznolika, jaka, sigurna i pristupačna susjedstva; grad koji oduševljava; ekološki svjetski lider; pristup poslovima, mogućnostima i objektima. Plan

⁵⁸ Huxley, Op.cit. 63

⁵⁹ Ibid.

navodi da oni utjelovljavaju koncept održivog razvoja. Prvu strategiju zaštite okoliša u Londonu je pokrenuo gradonačelnik Sadiq Khan 2018. ovaj plan postavlja cilj „*djelovati sada kako bi se uhvatili u koštac s najhitnijim ekološkim izazovima s kojima se suočava naš grad, kao i zaštita okoliša Londona na duži rok. Moramo osigurati da London bude zeleniji, čišći i spreman za budućnost.*“⁶¹

U Londonu postoji povijest zagađenja zraka, posebice veliki smog 1950. U novije vrijeme postoji problem zagušenja koji je postao veliki problem za tvrtke i putnike u 1980-im i 1990-im. Oboje je stvorilo kulturno-kognitivnu zabrinutost oko onečišćenja zraka i zagušenja, stvarajući politički mandat i pritisak na djelovanje.⁶² Uspjeh sheme ostavio je nasljeđe i tvrde i meke infrastrukture. Zakonodavstvo EU-a djelovalo je kao početna radnja koja je pokretala pritisak na regulatorni odabir. Bilo je značajnih aktivnosti nevladinog sektora za poboljšanje kvalitete zraka. Ovdje su akteri civilnog sektora koristili rezultate istraživanja Kings Collegea u Londonu koje je financirao GLA kako bi podigli svijest o problemu zagađenja zraka. Uloga medija je bila ključna, što je dovelo do dodatnog ojačanja kulturno-kognitivne zabrinutosti oko kvalitete zraka i stvorilo snažan politički pritisak za djelovanje.⁶³

Cilj inicijative za decentraliziranu energiju je doprinijeti klimatskim ciljevima (smanjenje od 60% do 2025.), a također i osigurati 'energiju za sve' omogućavajući pristup pristupačnoj, održivoj i sigurnoj energiji. Klimatska vizija i ciljevi djeluju kao normativni i regulatorni pritisci odabira stvarajući primarni pokretač pritiska za niskougljičnom energijom i inicijativom za decentraliziranu energiju. GLA je poduzeo opsežno planiranje, uz podršku uspostavljanja novog energetskeg tima, o tome kako ispuniti klimatski cilj. To je dovelo do podcilja za 25% decentralizirane, obnovljive energije do 2025., što je zatim pretočeno u zahtjeve planiranja kroz GLA ovlasti planiranja. GLA je poduzela daljnje ispitivanje opsega, uključujući toplinsko mapiranje kako bi se identificirala područja ponude i potražnje te procjena trenutnog kapaciteta infrastrukture. Ovo je u skladu s razvojem strategije za stvaranje lokalnih mreža daljinskog grijanja diljem Londona, s ciljem njihovog spajanja kako bi se stvorila mreža za cijeli grad kao dio dugoročne strategije. Zahtjev planiranja da

⁶¹ Huxley, Op.cit. 61

⁶² Ibid., 65

⁶³ Ibid.

svi novi razvoji budu 'spremni za povezivanje' važan je za ovaj dugoročniji cilj. To je također dovelo do sheme License Lite čiji je cilj stvoriti pravni i financijski okvir za omogućavanje proizvodnje i prodaje energije na lokalnoj razini.⁶⁴

Vidljivo je kako su vlasti u Londonu veoma orijentirani prema održivom razvoju i očuvanju grada i resursa za buduće generacije. Gradska i državna tijela djeluju u skladu s načelima održivog razvoja, no bitna je uključenost i lokalnih stanovnika s ciljem ostvarenja održivog razvoja i smanjenja emisija. Isto tako, London je veliko turističko središte koje posjećuju milijuni ljudi godišnje, te za ostvarenje koncepta Londona kao održivog grada je ključno i da turisti i turistički tokovi budu uključeni u ostvarenju održivosti grada Londona.⁶⁵

London je oformio mnoge nagrade sa kojima se nagrađuje implementacija načela razvoja kao što su: Dragon Awards, Sustainable City Awards, Clean City Awards i dr.⁶⁶

3.1.2. Održivi turizam Londona

Turizam je iznimno važan za grad London pošto ga godišnje posjećuju milijuni ljudi. London je jedan od svjetskih megagradova sa malo manje od 9 milijuna stanovnika koji i bez turista predstavljaju veliki problem za okoliš zbog visoke napučenosti. Važno je da i lokalno stanovništvo i turisti budu uključeni u plan održivosti kako nebi došlo do uništenja prirodne i kulturne baštine u gradu te očuvanju energije i resursa.⁶⁷

Transport je vrlo bitna stavka kod putovanja do destinacije i unutar nje. Turisti se većinom baziraju na javnom gradskom prijevozu kao sredstvu za putovanje te je od visoke važnosti da transportni sustav bude jednako održiv. U Londonu je sustav autobusa vrlo dobro izgrađen, ima jedan od najvećih autobusnih sustava u Europi, s Transportom za London

⁶⁴ Huxley, Op.cit. str 67

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ City of London, "Business and Sustainability"

⁶⁷ Green City Times, Op.cit.

(TfL) koji vozi oko 9000 autobusa, 24 sata dnevno i opslužuje više od 6 milijuna putnika radnim danima. ⁶⁸

London je uložio u dizelsko-električne hibridne autobuse, koji donose oko 40% smanjenja CO₂; zajedno s nekoliko drugih vrsta autobusa na alternativna goriva koji sada prometuju u Londonu. Otprilike polovica autobusa u Londonu već radi na mješavini biogoriva i dizela, hibridni su dizel-električni ili su 100% električni. Većina autobusa na biogorivo u Londonu koristi mješavine biodizela, konkretno, za razliku od goriva koji su mješavina bioetanol i benzina. ⁶⁹

Osim autobusa, u Londonu postoje mnoge željezničke linije kroz koje prolaze više od 300 stanica različitih veličina unutar i izvan Londona. Postoji i mnogo održivih usluga podzemne željeznice, prigradske željeznice, brzog željezničkog prijevoza i brze željeznice s mnoštvo postaja u Londonu. Jedan je od najčešće korištenih sustava podzemne željeznice u cijeloj Europi. Održivi načini željezničkog transporta u Londonu uključuju linije brze željeznice gdje je gotovo cijela glavna linija Zapadne i Istočne obale sada elektrificirana.⁷⁰ Ove željezničke linije izvrsne su ekološke mogućnosti za putovanje po Ujedinjenom Kraljevstvu. London je također dom nekih međunarodnih brzih željezničkih linija – što omogućava održivo turističko putovanje. Isto tako nudi se mogućnost iznajmljivanja električnih automobila s kojima turisti mogu putovati po destinaciji, što je primamljivo turistima jer ne moraju plaćati gorivo za kretanje unutar destinacije, već imaju mogućnost koristiti se brzim punionicama, što je puno jeftinija varijanta za putovanje. Isto tako, nudi se iznajmljivanje bicikala za vožnju Londonom i to za vrlo malu cijenu najma, što potiče turiste da se odluče na biciklistički način putovanja koji ne ispušta emisije.⁷¹

London nudi i tzv. Zelenu mapu koja prikazuje sva mjesta koja možete posjetiti (restorane, muzeje, poslovanja) koja su ekološki održiva te sa time privlače turiste koji s vremenom postaju sve više ekološki osviješteni.⁷²

⁶⁸ Green City Times, Op.cit.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Ehtisham, „Public investment for sustainable growth – managing subnational risks“ 138

⁷¹ Ibid.

⁷² Schnee, “A Sustainable Tourism Guide to London”

Zaključno, London ima dobro razrađene mjere i planove za postizanje održivosti koje provodi raznim strategijama i planovima. Samim time što je osvojio brojne nagrade za održivost pokazuje kako je grad opravdao titulu jednog od najodrživijih gradova na svijetu.

3.2.1. Održivi razvoj Kopenhagena

Grad Kopenhagen jedan je od najodrživijih i energetske najučinkovitijih gradova na svijetu. Prema svom Planu za neutralni ugljik do 2025., ima ambiciju postati prvi glavni grad s neutralnim ugljikom do 2025.⁷³ Neke inicijative koje su pomogle poduprijeti ovaj cilj uključuju ekološki prihvatljive načine prijevoza u Kopenhagenu, osjetljivost na klimatske promjene, održivu urbanu obnovu i taktike učinkovite upotrebe energije. Kroz svoje napore u poticanju zdravog i održivog načina života među svojim ljudima, proces planiranja igra značajniju ulogu od jednostavnog mijenjanja ljudskih vrijednosti.⁷⁴ Održivi, energetske učinkovit grad nije proizašao samo iz želje građana da budu ekološki osviješteni. Umjesto toga, posao grada je osigurati pristup održivim opcijama. Uspjeh Kopenhagena pripisuje se tome koliko su njegovi planirani projekti dostupni i pogodni za život svakodnevnim građanima.⁷⁵

Kopenhagen je poznat po održivoj biciklističkoj infrastrukturi. Umjesto upotrebe automobila za svakodnevna odredišta, dobro održavane biciklističke staze omogućuju pametnu mobilnost unutar grada. Kopenhagen je u biti eliminirao više od jedne trećine cjelokupnog korištenja fosilnih goriva u prijevozu i u tom procesu eliminirao devedeset tisuća tona emisija stakleničkih plinova godišnje. Time se smanjuju emisije ugljika i osigurava bolja kvaliteta zraka u gradu.⁷⁶ Iako stanovnici koriste automobile vikendom ili na velikim udaljenostima, i dalje je glavno prijevozno sredstvo bicikl. Isto tako država potiče kupovinu i korištenje električnih automobila koji ne ispuštaju emisije u atmosferu.⁷⁷

⁷³ Šlogar, Čakanić, „Inovacije u kontekstu održivog grada Kopenhagena“ 111

⁷⁴ Weebly, „Urban Life of Copenhagen“

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ H.Šlogar,T.Čakanić, Op.cit. 112

⁷⁷ Ibid.

Kopenhagen koristi interdisciplinarni pristup za financiranje prilagodbe klimatskih promjena. Prema planu prilagodbe klimatskim promjenama iz 2011.,⁷⁸ imperativ je da tehnološko znanje, u kombinaciji s odgovarajućim financiranjem, proizvede projekte koji će izdržavati očekivane poplave iz vodovodnog i kanalizacijskog sustava. Nekoliko dionika u procesu uključuje vladu, Copenhagen Energy, CPH City and Port Development i Kopenhagen Metro. Kad je riječ o porastu morske vode od oluja i poplava, grad nastoji graditi visoko iznad razine mora ulaganjem u nasipe, povećanjem kapaciteta kanalizacije i većom pripravnosti za hitne slučajeve. Prvi korak grada u 2011. bio je prenošenje znanja o zaštiti klime javnosti i poduzećima. Cilj ove inicijative bio je informirati javnost o postojećem stanju okoliša, pružajući mogućnost ljudima da poduzmu mjere u pripremi za prirodnu katastrofu. Još jedan projekt koji je od velikog značaja je otvaranje cijevi vodotoka. Ovaj plan maksimizira postojeći sustav vodotoka u Kopenhagenu, osiguravajući ispuštanje više oborinskih voda i sprječavanje poplava. Zgrade u rizičnim područjima moraju se registrirati i dodatno nadzirati zbog utjecaja klimatskih promjena.⁷⁹

Grad također ulaže u učinkovitu energiju kroz daljinsko grijanje i hlađenje. U ovom sustavu toplina i hladna voda se proizvode centralno i kasnije odvođe prema okolnim mjestima. Za toplinu, Kopenhagen je inovirao kombiniranu toplinu i energiju koja prikuplja i ponovo koristi toplinsku energiju koja se inače gubi prilikom proizvodnje električne energije. Za hlađenje je i dalje primjenjiv daljinski sustav. Kopenhagen distribuira rashlađenu vodu, koja je djelomično ohlađena hladnom morskom vodom. Ova mreža učinkovito distribuira energiju i raspodjeljuje resurse na način dijeljenja po gradu. Integracija opskrbe ove elektrane obnovljivim gorivima iz biomase također smanjuje ugljični otisak. Kratkoročni cilj Kopenhagena je pretvoriti svu preostalu CHP na ugljen u biomasu. Prednosti kogeneracijskog sustava uključuju: otvaranje radnih mjesta, smanjenu emisiju CO₂, troškove daljinskog grijanja oko 45% manje od ulja za individualne kotlovnice u kućanstvima, pristupačnu proizvodnju energije bez štete za okoliš i gotovo nikakav negativan utjecaj na kvalitetu zraka.⁸⁰

⁷⁸ H. Šlogar, T. Čakanić, Op.cit. 112

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ City of Copenhagen, „State of green“

Kopenhagen nastoji reformirati svoje sadašnje urbane strukture prema pametnijoj upotrebi energije. Naknadno opremanje je kada se stare zgrade moderniziraju imajući na umu energetska učinkovitost, bez oduzimanja estetike arhitekture. Kopenhagen koristi ovu tehniku, planirajući smanjiti 10% svoje potrošnje električne energije i 20% svoje potrošnje topline do 2025.⁸¹ Renoviranje uključuje zamjenu starih prozora i izradu izoliranih zidova, vrata i krovova. Uz to su dodani zeleni krovni vrtovi i solarne ćelije.⁸² Također se implementira napredna tehnologija, gdje zgrade mogu biti opremljene vizualnim monitorima ukupnog protoka vode i energije kroz strukturu. Napredna tehnologija osjetljiva na toplinu moći će pokazati koliko se topline gubi iz zgrade. Danas Danska ima najvišu stopu čiste energije koju proizvode vjetroturbine u svijetu s 22% ukupne potrošnje energije. Ove vjetroturbine nalaze se na farmama koje nisu samo u vlasništvu države, već i zajednice.⁸³

Osim izgradnje infrastrukture, Kopenhagen čuva svoje zelene površine, što se smatra učinkovitim načinom snižavanja površinskih temperatura grada i doprinosi smanjenju efekta urbanog toplinskog otoka, kada se sunčeva energija pohranjuje unutar gradskih zgrada kao toplina tijekom dana i oslobađa kasnije noću.⁸⁴ Međutim, kada nema dovoljno vegetacije ili vode da pomogne ovaj proces, toplina ostaje zarobljena unutar grada. Zbog toga je ljudima i životinjama teško održati idealnu tjelesnu temperaturu. Tako su zgrade Kopenhagena isprepletene s prostorima za rekreaciju i zelenim parkovima. Godine 2014. Kopenhagen je osvojio nagradu Zelena prijestolnica Europe, što predstavlja izvanredno postignuće kao održivi grad.⁸⁵ U natjecanju da gradovi diljem svijeta nadmaše jedni druge, zelenilo Kopenhagena je njegova vodeća prednost kao grada i pružilo je model u upravljanju ovom inicijativom unutar svog svog općinskog i lokalnog planiranja zelenih površina.⁸⁶

Za razliku od sustava koji se temelji na potražnji potrošača za energijom i zalihama, Kopenhagen naglašava učinkovitost na strani opskrbe sa svojom energetska savjetodavnom službom, koja omogućuje građanima da razumiju kako koristiti prirodni plin

⁸¹ City of Copenhagen, Op.cit.

⁸² Weebly, Op.cit.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ H.Šlogar, T.Čakanić, Op.cit. 116

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid.

i ograničiti potrošnju energije.⁸⁷ Savjetodavna služba je podržala Izvješće Komisije Brundtland iz 1987. za održivost. Energetska savjetodavna služba također pruža savjete za poduzeća koja kasnije mogu uštedjeti novac i sačuvati više energije dok rade. Kopenhagen je više izgrađen temeljima pružanja socijalnih usluga, a ne na okviru potražnje koju pokreću potrošači. Većina njegovih inicijativa za održivost proizlazi iz istraživanja prezentiranih vladi, koja djeluje na temelju rezultata kako bi uključila privatni sektor i javnost.⁸⁸ Kopenhagen je sa svim svojim inicijativama i provedbama pokazao da održivost i energetska učinkovitost stavlja visoko na ljestvici važnosti te samim time prikazao zašto se nalaze pri vrhu svjetskih održivih gradova.⁸⁹

3.2.2. Održivi turizam Kopenhagena

Kao što je već spomenuto u tekstu do sada, turizam se sve više smatra izazovom održivosti. Turizam u budućnosti ne bi trebao biti dio problema, već naprotiv, dio rješenja prema održivoj tranziciji. Ovo je ambicija u središtu prve strategije održivog turizma Kopenhagena, *Tourism for Good*, koju je pokrenuo službeni DMO glavnog grada.⁹⁰

Tourism for Good je jedna od prvih strategija za održivi turizam u svijetu koja se bavi održivošću iz ekološke, društvene i ekonomske perspektive, a u isto vrijeme izravno doprinosi 17 ciljeva održivog razvoja Ujedinjenih naroda. U svojoj novoj strategiji, *Wonderful Copenhagen* identificirao je 15 ciljeva kojima će *Tourism for Good* doprinijeti.⁹¹

Važan je dio strategije grada Kopenhagena razvijati i promovirati proizvode koji uzimaju u obzir održivost. Još jedna bitna točka djelovanja je prikupljanje podataka i ciljanje na segmente koji najpozitivnije pridonose razvoju održive destinacije. *Wonderful Copenhagen* ne želi samo utjecati na posjetitelje dok su na odredištu s *Tourism for Good*, već ih također inspirira da te ideje i misli ponese i implementira u svoje lokalne zajednice. DMO to planira

⁸⁷ H.Šlogar, T.Čakanić, Op.cit. 116

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Weebly, Op.cit.

⁹⁰ ICCA, „Copenhagen begins its journey towards sustainable tourism“

⁹¹ Ibid.

ostvariti izlažući goste mnogim održivim rješenjima koja se mogu pronaći u Kopenhagenu, kao što su biciklistička kultura, inovativno planiranje grada, čista voda iz slavine koju svi mogu piti i poznati danski model socijalne skrbi, koji se može pohvaliti mrežom socijalne sigurnosti i mogućnosti za roditeljski dopust.

Tourism for Good već je pozdravilo nekoliko međunarodnih organizacija uključujući UN-ovu turističku organizaciju UNTWO.⁹² Već prije nego što je strategija pokrenuta, dobila je pohvale na dodjeli Global Destination Sustainability Indeks, gdje je Kopenhagen osvojio nagradu za inovaciju za ovu novu strategiju.⁹³

Kopenhagen je predstavio novu strategiju od 2020. sa četverogodišnjim planom. Strategija se zove "The end of tourism as we know it" ili Kraj turizma kakvog ga poznajemo. Napisan u suradnji s Destination Think, plan ocrta seizmičke promjene u ulozi DMO-a i počine opisom onoga što će Kopenhagen ostaviti za sobom:

„Prekrasni Kopenhagen zaključuje kraj ere turizma, kakvu poznajemo. Odajemo počast turistima iz prošlosti, masovnim potrošačima i prolaznim danima nepovezane turističke segmentacije između posla i slobodnog vremena, grada i sela, kulture i biciklizma. Opraštamo se od ere turizma kao izoliranog industrijskog mjehura stručnjaka za kulturu i slobodno vrijeme. Iza sebe ostavljamo dane izjednačavanja turističkog marketinga sa sjajnim oglašavanjem savršene slike. Priznajemo istek naše uloge promotivne superzvijezde destinacije, službene organizacije za marketing destinacije (DMO) s autoritativnim utjecajem na potrošače, nadmoći u emitiranju i ekskluzivnom pravom na promociju i oblikovanje destinacije.“⁹⁴

Wonderful Copenhagen stavlja ljude u središte svoje vizije i zamišlja da će budućnost destinacije sukreirati stanovnici, industrija i posjetitelji. Djelomično, ovaj naglasak dolazi kao odgovor na utjecaj koji turizam može imati na kvalitetu života stanovnika, na dobro ili loše. Dok se europski gradovi poput Barcelone i Venecije bore s povećanjem posjeta

⁹² ICCA, Op.cit.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid.

uzrokovanih masovnim turizmom, neka odredišta poput Kopenhagena traže rješenje u kojem turizam može pružiti korist lokalnom stanovništvu i posjetiteljima. Sa ovom strategijom, destinacije trebaju doživljavati svoje posjetitelje kao privremene stanovnike, umjesto kao turiste. Kao stanovnik, dio ste zajednice i doprinosite njoj. Promjena je u tome što turistička industrija također može pomoći posjetiteljima da dodaju vrijednost zajednici, umjesto da traže od stalnih stanovnika da svoju kvalitetu života zamijene za novac.⁹⁵

Završno, Kopenhagen je, kao i London, jedan od svjetskih najpoznatijih gradova koji implementiraju načela održivog razvoja. To su oba velika multimilijonerska grada u kojima je turizam znatno razvijen, te održivi razvoj zahtijeva uključenost svih dionika, uključujući turiste, kako bi i dalje bio na svjetskom nivou održivosti. Predhodno navedenom strategijom iz 2020. godine Kopenhagen želi izbjeći negativne učinke masovnog turizma i očuvati prirodnu i kulturnu baštinu koju grad nudi, te očuvati kvalitetu života lokalnog stanovništva.

⁹⁵ Destination Think, “Copenhagen Declares “The End of Tourism as we Know it” in 4-year destination strategy”

4. Obilježja turizma u Zagrebu, Splitu i Rijeci

Turizam je u svijetu, pa tako i u Hrvatskoj visoko razvijen. On je izražen većinom u priobalnom području, no i kontinentalni gradovi privlače turiste u ostatku godine – kao što je glavni grad Zagreb. Zagreb, Split i Rijeka privlače turiste sa svojom kulturnom i povijesnom baštinom, no ipak je Split primarno baziran na ljetnoj turističkoj sezoni gdje ostvaruje najviše prihoda. U nastavku ovog poglavlja su prikazana tri hrvatska grada te kako oni implementiraju načela održivog razvoja u gradu.

4.1. Turizam u Zagrebu

Zagreb kao glavni hrvatski grad predstavlja posebnu privlačnost turistima. Postoji nekoliko razloga zašto su gradovi toliko privlačni turistima kao što je vrlo dobra prometna povezanost, visoko kvalitetna infrastruktura, mnoštvo manifestacija i događaja privlačnih za turiste, kulturna i povijesna baština i sl.⁹⁶ Neki od glavnih privlačnih faktora za turiste su: Advent u Zagrebu, Muzej Mimara, Muzej suvremene umjetnosti, Katedrala, Zagreb film festival, Crkva sv. Marka i ostalo. Zagreb je vrlo gusto naseljen grad naspram ostalih hrvatskih gradova, ima gustoću naseljenosti od 546.5 stanovnika po kilometru kvadratnom.⁹⁷ Zagreb je veliko turističko središte te je dobitnik 68 nagrada i priznanja vezano za turizam, a najpoznatija je ona vezana za najbolji advent u Europi, kojeg je dobio nekoliko puta.⁹⁸ Grad Zagreb je postao jedno od najpopularnijih turističkih odredišta u Hrvatskoj, što je sveukupno pozitivan pomak koji nužno ukazuje na određene opasnosti koje nose takav status. Uža gradska jezgra Zagreba, glavna zona turističke atrakcije u gradu, počela je proces opće, ali i turističke gentrifikacije. U ovom trenutku može biti teško procijeniti opseg promjena u gradu ili definirati ulogu koju je turizam odigrao u njegovoj transformaciji, ali treba biti svjestan

⁹⁶ Poropat, *Regionalni razvoj i turizam grada Zagreba*, 18

⁹⁷ Družić, *Hrvatski gospodarski razvoj*, 61

⁹⁸ Ibid., 62

njihovih posljedica. Promjena vlasništva nad nekretninama, odlazak stanovništva iz uže gradske jezgre, opći rast broja stanova i pretvaranje nekih od tih stanova u turističke apartmane ili sobe zasigurno će promijeniti demografiju uže gradske zajednice, a posljedično i njezine vrijednosti koje inicijalno motivira turiste da posjete grad Zagreb. Zasad još uvijek prevladavaju turisti koji dolaze vikendom i izletnici koji dolaze u glavni grad, većinom dolaze iz drugih dijelova Hrvatske, a od stranih turista prevladavaju stanovnici Slovenije i Bosne i Hercegovine. Zagreb kao glavni grad ima i najbolje zdravstvene uvjete za liječenje i estetske zahvate, samim time se stvara i novi oblik turizma – zdravstveni turizam koji kombinira zdravstvo sa samim razgledavanjem grada i posjećivanjem kulturne i povijesne baštine.⁹⁹

Tablica 4 – Dolasci i noćenja u gradu Zagrebu

Godina	2019.	2020.	2021.	2022.
DOMAĆI TURISTI				
Dolasci	243 098	115 352	176 510	234 266
Noćenja	452 513	239 906	354 384	430 872
STRANI TURISTI				
Dolasci	1 210 921	227 120	458 285	844 403
Noćenja	2 186 449	540 171	1 020 864	1 775 172
UKUPNO				
Dolasci	1 454 019	342 472	634 795	1 078 669
Noćenja	2 638 962	780 077	1 375 248	2 206 044

Izvor: Službena stranica Grada Zagreba

Grad Zagreb je bilježio 1 078 669 turističkih dolazaka i 2 206 044 turističkih noćenja u cijeloj 2022. godini.¹⁰⁰ S 2019. na 2020. dogodio se pad od 424,56% u dolascima i 338,3% u noćenjima zbog pandemije Covid-19. Nakon toga dolasci i noćenja su krenula ponovno rasti, u 2021. broj dolazaka je porastao za malo manje od 50% u odnosu na godinu prije, kao

⁹⁹ Jelinčić, *Abeceda kulturnog turizma*, 193

¹⁰⁰ Službena stranica grada Zagreba, *Statistički ljetopis grada Zagreba*, 264

i noćenja. Rast je nastavio i u 2022. godini koja je bila najbliža rekordnoj 2019. godini u dolascima i noćenjima.

Tablica 5– Dolasci i noćenja domaćih i stranih turista u Zagrebu 2022.

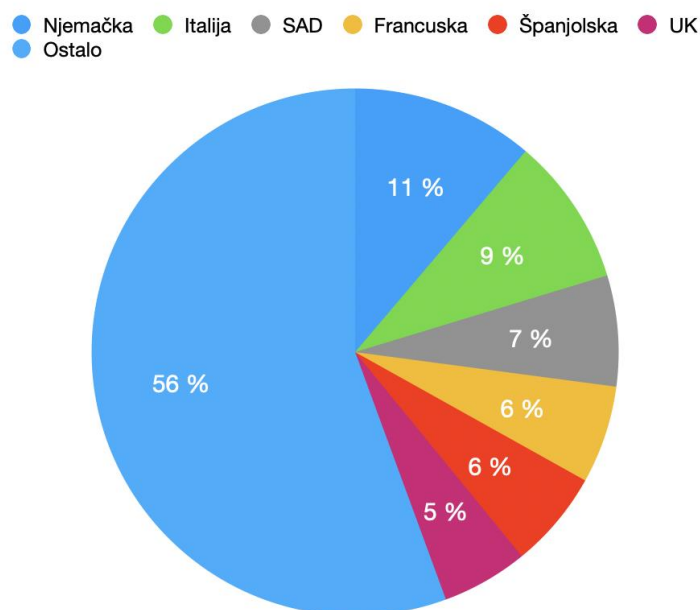
Mjesec	Dolasci domaći	Dolasci strani	Noćenja domaći	Noćenja strani
Siječanj	15 099	27 548	32 393	72 044
Veljača	16 381	29 112	31 308	72 349
Ožujak	18 767	39 734	34 831	97 307
Travanj	18 140	56 824	34 503	135 543
Svibanj	21 746	66 193	38 508	145 074
Lipanj	17 345	82 219	30 996	172 912
Srpanj	12 889	116 091	25 668	220 478
Kolovoz	11 586	129 322	21 950	235 533
Rujan	19 558	97 949	33 732	193 184
Listopad	23 601	77 103	42 797	165 948
Studeni	23 424	51 307	42 360	116 705
Prosinac	35 730	71 001	61 826	148 095

Izvor: Službena stranica grada Zagreba¹⁰¹

Iz tablice je vidljivo kako se najveći broj dolazaka i noćenja ostvaruju strani turisti. Najveći broj dolazaka domaćih turista ostvaren je u prosincu, zbog adventa koji je organiziran svake godine, isto tako privlači i strane turiste koji ostvaruju gotovo duplo veći broj dolazaka u istom mjesecu. Najveći broj dolazaka i noćenja stranih turista bilježi se u ljetnim mjesecima, iako te brojke ne pokazuju drastično velike oscilacije kao u nekim priobalnim hrvaskim gradovima.

¹⁰¹ Službena stranica grada Zagreba, *Mjesečna priopćenja za 2022*

Graf 1 – Struktura stranih turista po noćenjima u Zagrebu u 2022.

Izvor: obrada autora prema podacima Službene stranice grada Zagreba¹⁰²

Iz grafa je vidljivo kako najveći broj stranih turista u gradu Zagrebu čine stanovnici Njemačke, Italije i SAD-a. Francuska i Španjolska imaju isti postotak dolazaka te 56% dolazaka čine turisti iz ostatka svijeta.

Tablica 6 - Kapaciteti za smještaj turista prema vrstama objekata u Zagrebu

	2020.					2021.				
	objekti	sobe	apartmani	postelje – ukupno ¹⁾	broj kućanstava	objekti	sobe	apartmani	postelje – ukupno ¹⁾	broj kućanstava
Ukupno	213	6 187	1 366	16 007	929	235	6 422	1 545	17 354	1 032
Hoteli i sličan smještaj ²⁾	59	3 535	138	6 963	-	62	3 702	175	7 464	-
Hoteli	53	3 112	84	5 995	-	54	3 240	106	6 362	-
Sobe za iznajmljivanje, apartmani, studio-apartmani, kuće za odmor ³⁾	124	2 200	1 228	7 590	929	142	2 251	1 370	8 208	1 032
Hosteli	30	452	-	1 454	-	31	469	-	1 682	-

Izvor: Službena stranica grada Zagreba¹⁰³

¹⁰² Službena stranica grada Zagreba, Op.cit.

¹⁰³ Službena stranica grada Zagreba, Op.cit.

U tablici 6 su uspoređeni turistički smještaji u gradu Zagrebu u 2020. i 2021. godini. Iz tablice je vidljivo kako su svi smještajni objekti doživjeli porast 2021.godine naspram predhodne, ukupan broj postelja se 2021. povećao za 9,2% u odnosu na 2020.godinu. Sami hoteli čine 37,4% ukupnog broja postelja u 2020. godini te 36,6% u narednoj 2021. godini. U strukturi broja postelja, najveći udio imaju sobe za iznajmljivanje, apartmani i slično s ukupno 47,41% broja postelja u 2020., i 47,29% u 2021.¹⁰⁴

Zagreb je u usporedbi sa ostalim tranzicijskim zemljama i njihovim glavnim gradovima, najslabije napredovao kada govorimo o gradu kao turističkoj destinaciji. Veliki razlog je u tome što ima dosta lošu strategiju održivog razvoja – naime, izgradnja novih stanova i infrastrukture se konstantno događa, ali njih ne prati adekvatna infrastruktura. Osim toga, konstantno se grade nove prometne površine i samim time se smanjuje količina zelenih površina. Izgradnja hotela, ugostiteljskih objekata i muzeja je u Zagrebu konstantna.¹⁰⁵ Potražnja za lokalnim specijalitetima dovodi do ugrožavanja i istrebljenja životinjskih vrsta.

Grad Zagreb je u svojoj novoj strategiji, koja je donesena za razdoblje od 2021.- 2025. godine, predstavila svoju misiju, viziju i ciljeve za navedene godine, od kojih je jedan cilj "Zeleno, održivo i otporno gospodarstvo". U tom cilju je glavni fokus na oporavljanje od pandemije Covid -19 i sve što je pandemija dovela. Jedan od faktora je i povećanje zaposlenosti gdje se planiraju posebni ciljevi i aktivnosti radi jačanja gospodarstva. Identificirana je potreba zelene transformacije, kao i digitalne kao glavni pokretači oporavka i rasta. Najavili su i napuštanje *brownfield* područja koji predstavlja veliki problem pošto zauzima velike prostorne površine, a u novoj strategiji se više grad fokusira na nove, održive načine izgradnje i poslovanja. Isto tako, ističu kako će postaviti sustav gospodarenja otpadom koji će biti održiviji nego do sada, kao i modernizaciju prometnog sustava i infrastrukture, sve s ciljem održivijeg sustava upravljanja gradom. Najavljeno je i smanjenje emisija stakleničkih plinova od najmanje 55% do 2030. godine. U novoj strategiji je veliki naglasak stavljen na ekološku održivost i kako ju postići, no u nju nije uključeno pitanje kako turizam i turistički dolasci utječu na održivost glavnog grada, iako samim

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Službena stranica grada Zagreba, *Provedbeni program grada Zagreba za od 2021. -2025*

implementiranjem nekih od ciljeva se automatski odnosi i na turizam, što bi trebalo sve više i više utjecati i na mentalitet turista koji dolaze u destinaciju i njihovo ponašanje u istoj.¹⁰⁶ Iz priloženog je moguće vidjeti kako, iako postoje smjernice i ciljevi ostvarivanja održivog poslovanja i turizma, grad Zagreb nije na Europskom i svjetskom nivou u implementaciji održivog razvoja i utjecaju turizma na okoliš i kulturnu baštinu, što bi kao jedan glavni grad države, itekako trebao imati jasno definirano i uključeno.

Grad Zagreb pokazuje visoke turističke rezultate obzirom da nije ljetna-turistička destinacija, već svoje rezultate bilježi tokom cijele godine s raznim manifestacijama, adventom, događanjima, a i sa činjenicom da je on glavni grad Hrvatske te kulturno i političko središte države. Isto tako, vidi se porast u broju postelja, kao i broju dolazaka i noćenja iz godine u godinu, što pokazuje da ima veliku turističku ponudu.

4.2. Turizam u Splitu

Split je drugi po veličini hrvatski grad, sa oko 160 tisuća stanovnika, prema popisu stanovništva iz 2021. godine.¹⁰⁷ Tijekom stoljeća, područje Splita je bilo pod utjecajem različitih vjera i kultura, što se očitovalo u različitim jezicima, tradicijama i arhitekturi. Ovi elementi predstavljaju ne samo materijalni i nematerijalnu baštinu, već i značajne turističke resurse. Šire područje Splita poznato je po kulturnim dobrima upisanim na popisu svjetske baštine: Povijesni kompleks Splita s Dioklecijanovom palačom, povijesni grad Trogir i Starogradsko polje na otoku Hvaru. Povijesna jezgra Splita je isto tako pod UNESCO zaštitom. Analiza resursa kulturnog turizma u Splitu i okolici dovela je do identifikacije približno 40 arheoloških nalazišta, 35 urbanih i urbano - ruralnih cjelina, 160 ruralnih cjelina, 80 sakralnih objekata, 60 utvrda i oko 40 dvoraca, palača, mnoštvo muzeja, galerija i 50-ak kulturnih događaja. Sve je to dovelo do velike turističke aktivnosti u gradu Splitu i bližoj okolici, kao kulturna i povijesna atrakcija. Uz sve kulturne atrakcije, Split je turistički

¹⁰⁶ Službena stranica grada Zagreba, Op.cit.

¹⁰⁷ Službena stranica grada Splita

baziran ipak na ljetnu turističku sezonu i moru kao glavni turistički resurs i onaj faktor koji privlači turiste u destinaciju.¹⁰⁸

Tablica 7 – Dolasci i noćenja grada Splita

Godina	2019.	2020.	2021.	2022.
DOMAĆI				
Dolasci	75 951	43 183	66 876	82 313
Noćenja	166 947	121 489	172 408	189 079
STRANI				
Dolasci	868 514	159 558	415 360	711 071
Noćenja	2 590 358	705 207	1 560 523	2 508 906
UKUPNO				
Dolasci	944 465	202 741	482 236	793 384
Noćenja	2 757 305	826 696	1 732 931	2 697 985

Izvor: Turistička zajednica grada Splita¹⁰⁹

Iz tablice 7 možemo zaključiti kako dolasci i noćenja u gradu Splitu su oscilirali od 2019-2022. godine isto kao i u gradu Zagrebu – drastično smanjenje 2020.godine zbog pandemije, te ponovan kontinuirani rast narednih godina. Usporedno s gradom Zagrebom, Split je 2022. godine imao 26,5% dolazaka manje, no 18,3% noćenja više od Zagreba, što pokazuje da je Split sa manjem brojem dolazaka ostvario više noćenja, dakle turisti u Splitu ostaju veći broj dana od onih u Zagrebu.

Tablica 8 – Dolasci i noćenja domaćih i stranih turista u Splitu 2022. godine

Mjesec	Dolasci domaći	Dolasci strani	Noćenja domaći	Noćenja strani
Siječanj	3 606	4 362	9 449	22 226
Veljača	5 678	7 765	11 865	29 180
Ožujak	7 290	9 682	14 936	38 953

¹⁰⁸ Smart CulTour, “City of Split metropolitan area”

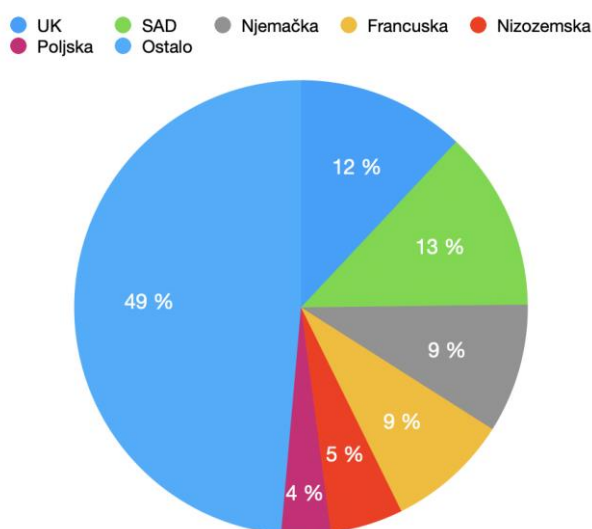
¹⁰⁹ Turistička zajednica grada Splita, *Statistika 2022*

Travanj	7 693	30 965	16 418	110 590
Svibanj	7 333	52 194	14 444	175 080
Lipanj	6 466	94 448	14 122	317 254
Srpanj	8 061	158 661	23 586	574 024
Kolovoz	7 617	163 417	25 858	623 011
Rujan	7 700	98 818	19 548	332 897
Listopad	7 353	46 427	16 585	159 305
Studeni	6 445	11 709	12 803	45 755
Prosinac	6 490	9 861	12 858	38 161

Izvor: Turistička zajednica grada Splita¹¹⁰

Iz strukture dolazaka i noćenja po mjesecima u gradu Splitu, možemo zaključiti kako se najveći brojevi dolazaka i noćenja ostvaruju u mjesecima ljetne turističke sezone, najviše stranih noćenja i dolazaka bilo je u kolovozu, dok kod domaćih turista je bilo u srpnju. Dolasci domaćih turista su gotovo tokom cijele godine vrlo slični – oko 7000, dok najmanji broj dolazaka bilježi siječanj, sa skoro upola manje dolazaka od prosjeka.

Graf 2 - Struktura stranih turista po noćenjima u Splitu u 2022.

Izvor: obrada autora prema podacima Turističke zajednice grada Splita¹¹¹

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Turistička zajednica grada Splita, Op.cit.

Iz strukture stranih turista u Splitu 2022. godine, vidljivo je kako najveći udio noćenja čine turisti iz Velike Britanije, SAD-a, Njemačke i Francuske, dok 49% dolazaka čine turisti iz ostatka svijeta.

Tablica 9 – Struktura postelja u Splitu

Smještajni kapacitet	Kreveti		Kreveti		Noćenja		Noćenja	
	2019.		2021.		2019.		2021.	
	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)
Hoteli	3.857	11,7	4.507	14,1	609.674	22,1	384.776	22,2
Kampovi	1.128	3,4	1.128	3,5	120.256	4,4	97.335	5,6
Objekti u domaćinstvu	23.056	70,0	20.438	64,1	1.642.913	59,6	1.009.731	58,3
Ostali objekti	4.907	14,9	5.825	18,3	384.462	13,9	241.089	13,9
UKUPNO	32.948	100,0	31.898	100,0	2.757.305	100,0	1.732.931	100,0

Izvor: Turistička zajednica grada Splita ¹¹²

U tablici je vidljivo kako smještajni kapaciteti u gradu Splitu većinom ovise o objektima u domaćinstvu, kao što su apartmani, sobe i slično. Godine 2019. udio objekata u domaćinstvu u odnosu na ukupni udio smještajnih kapaciteta iznosio je 70%, dok 2021. se taj udio smanjio na 64,1%. smještajni kapaciteti u hotelima su se 2021. u odnosu na 2019. povećali kao i ostali objekti. I dalje enormni udio smještajnih kapaciteta se nalazi u objektima u domaćinstvu.

Grad Split se u proteklih nekoliko godina od tranzitnog grada u kojem su gosti samo prolazili do ukrcavanja na trajekt za srednjodalmatinske otoke razvio u hit destinaciju s godišnjim rastom turističkog prometa više od deset posto i pronalaženje sobe ili slobodan stol u restoranu od lipnja do rujna postalo je vrlo zahtjevno.¹¹³ Turistički djelatnici tvrde da je novi *zoom* turizma plod pomno planirane strategije razvoja s naglaskom na brendiranje Dioklecijanove palače i naglasak na tradicionalnom lokalnom stilu života.¹¹⁴ Neki kažu da je svjetski trend kratkih putovanja potaknut ekspanzijom niskobudžetnih zrakoplovnih kompanija otvorio vrata Splitu i smjestio ovaj grad visoko na ljestvici top neotkrivenih

¹¹² Turistička zajednica grada Splita, Op.cit.

¹¹³ Touch Adriatic, "Explore Split, The Craziest City in the Whole World"

¹¹⁴ Ibid.

destinacija.¹¹⁵ Osim kulturne baštine i turizma baziranom na plažama i moru, Split je domaćin mnogo manifestacija i zabava, kao Ultra Europe festival koji svake godine privlači tisuće posjetitelja. Dakle, Split preko ljeta nudi kupališni turizam, povijesni i kulturni turizam te novi ‘party’ turizam.¹¹⁶

Grad Split, odnosno cijela Splitsko-dalmatinska županija predstavila je novu strategiju od 2021. -2027. godine,¹¹⁷ gdje je održivi razvoj naglašen u segmentima gospodarstva, infrastrukturi i klimatskim promjenama, no i dalje nije veliki naglasak na turističkim kretanjima i održivom razvoju, dakle nije konkurentan sa gradovima poput Londona i Kopenhagena koji su navedeni u tekstu do sada.

Split dobro razvijenu turističku ponudu koja privlači mnogobrojne turiste, pogotovo tijekom turističke sezone. Split je pokazao kako ima veliki smještajni kapacitet koji prednjači sa apartmanima, hotelima i podvrstama hotela. Grad Split ima mnogobrojne turističke atrakcije te bilježi godišnji rast u broju dolazaka i noćenja domaćih i stranih turista. Split bi trebao obogatiti svoju turističku ponudu izvan ljetne sezone, zbog svojih kulturnih i prirodnih bogatstva, kao i dobrom geografskom pozicijom koja je u blizini drugih većih hrvatskih gradova i otoka.

4.3. Turizam u Rijeci

Rijeka je treći grad po veličini u Hrvatskoj, odmah iza Zagreba i Splita. Ima oko 107 tisuća stanovnika prema popisu stanovništva iz 2021. Rijeka je poznata i po tome što je najveća hrvatska luka te je administrativni, kulturni, obrazovni i industrijski centar Primorsko-goranske županije. Rijeka je turistički dosta razvijena i velik utjecaj u tome ima njena odlična

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Službena stranica Dalmacije

prometna povezanost sa Italijom, Dalmacijom, glavnim gradom i kontinentalnim dijelom Hrvatske. Prometno je čvorište i za putovanja prema Austriji, Njemačkoj i slično.¹¹⁸

Prestizhnu titulu Europske prijestolnice kulture 2020. Rijeka je dobila zbog svoje povijesti i projekata koji se provode, bogatog kulturnog programa i zanimljivosti te raznolikog spektra partnera i organizatora. I zbog programa "Luka različitosti" Rijeka je i prvi hrvatski grad koji se može pohvaliti ovom titulom.¹¹⁹ Rijeka je poznata po raznim festivalima, manifestacijama i kulturnim događanjima, od čega su najpoznatiji: Riječki karnaval, Ljeto na Gradini, Riječke ljetne noći u organizaciji Gradskog kazališta lutaka Rijeka, te brojne druge manifestacije.¹²⁰

Samim time Rijeka pokazuje karakteristike velikih gradova koje privlače turiste, no isto tako to je grad koji se nalazi na Kvarneru, na samom moru, koji je sam po sebi turistička atrakcija. Tijekom ljetne sezone se broji najveći turistički dolasci pošto se nalazi u blizini poznatih ljetovališta i brojnih plaža, a u isto vrijeme ima pogodnosti koje nude veliki gradovi.¹²¹

Tablica 10 – Dolasci i noćenja u gradu Rijeci

Godina	2019.	2020.	2021.	2022.
DOMAĆI				
Dolasci	31 377	19 538	25 574	34 999
Noćenja	79 773	55 996	63 248	75 256
STRANI				
Dolasci	135 191	42 143	84 358	147 953
Noćenja	387 947	163 683	308 701	494 603
UKUPNO				
Dolasci	166 568	61 681	109 932	182 952
Noćenja	467 720	219 679	371 949	569 859

Izvor: Turistička zajednica grada Rijeke¹²²

¹¹⁸ Turistička zajednica Kvarnera, *Strateški marketinški plan turizma Kvarnera 2009- 2015.*, 3

¹¹⁹ Ibid.

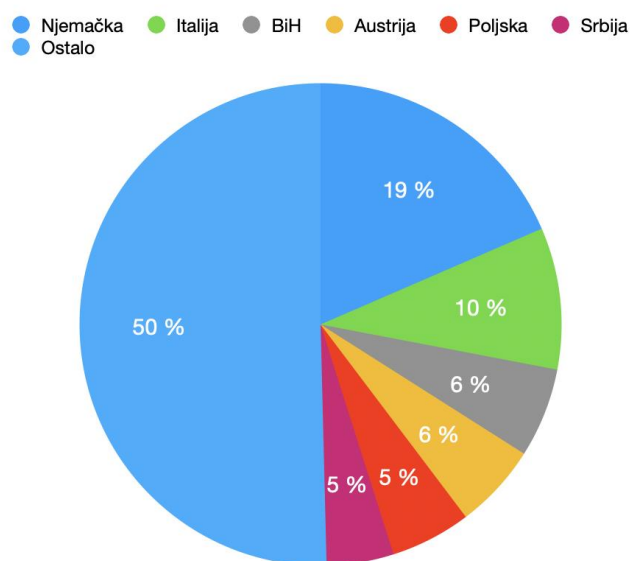
¹²⁰ Turistička zajednica grada Rijeke,

¹²¹ European Best Destinations, "Tourism in Rijeka"

¹²² Turistička zajednica grada Rijeke, *Izveštaj o turističkom prometu grada Rijeke za 2022.godinu*

Iz tablice 10 vidljivo je kako u gradu Rijeci ima vidno manje godišnjih dolazaka i noćenja nego u gradu Splitu i Zagrebu. Kao dva predhodna grada, grad Rijeka je također bilježio pad u broju noćenja i dolazaka 2020. godine te ponovni rast 2021. Najveći broj dolazaka i noćenja bilježi 2022. godine, gdje taj broj prelazi rekordnu 2019.godinu. Rijeka je 2022. imala 9,1% više dolazaka i 18% više noćenja nego 2019.godine.

Graf 3 – Struktura stranih turista po noćenjima u Rijeci 2022.godine

Izvor: Turistička zajednica grada Rijeke¹²³

U gradu Rijeci su u 2022.godini najviše noćenja ostvarili stanovnici Njemačke sa 19% i Italije sa 10%, dok 50% noćenja su ostvarili stanovnici ostatka svijeta.

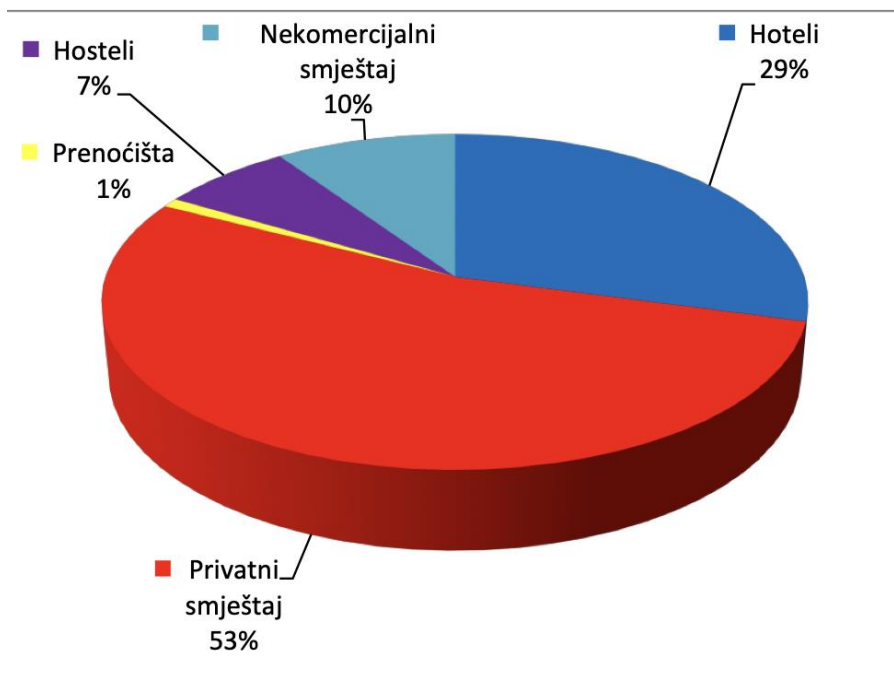
¹²³ Turistička zajednica grada Rijeke, Op.cit.

Tablica 11 – Pregled po vrsti smještaja i prosječnom boravku za razdoblje od 01.01.2022. do 31.12.2022.

Kategorija	Domaći		Strani		Ukupno		Prosječni boravak		
	Dol.	Noć.	Dol.	Noć.	Dol.	Noć.	Domaći	Strani	Ukupno
Hoteli	17.494	32.046	52.691	134.470	70.185	166.516	1,83	2,55	2,37
Privatni smještaj	12.956	33.903	74.936	270.308	87.892	304.211	2,62	3,61	3,46
Prenoćišta	539	981	1.271	4.035	1.810	5.016	1,82	3,17	2,77
Hosteli	3.762	7.582	15.823	32.153	19.585	39.735	2,02	2,03	2,03
Nekomercijalni smještaj	248	744	3.232	53.637	3.480	54.381	3,00	16,60	15,63
Ukupno:	34.999	75.256	147.953	494.603	182.952	569.859	2,15	3,34	3,11

Izvor: Turistička zajednica grada Rijeke¹²⁴

Graf 4 – Struktura smještajnog kapaciteta grada Rijeke u 2022. godini

Izvor: Turistička zajednica grada Rijeke¹²⁵

Privatni smještaj i hoteli bilježe najveće dolaske i noćenja u Rijeci, sa time da strani turisti čine veliku većinu. U privatnom smještaju, prosječni boravak iznosi 3,46 dana, dok najveći prosječni broj dana bilježi nekomercijalni smještaj od 15,63 dana.¹²⁶ Dolasci domaćih turista

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Turistička zajednica grada Rijeke, Op.cit.

¹²⁶ Ibid.

su 2022.godine činili ukupno 19% dolazaka i 13% ukupnog broja noćenja. Najveći broj noćenja je bio u privatnom smještaju, kao što su sobe, apartmani i slično, sa ukupnim udjelom od 53%, odmah nakon njih su bili hoteli sa 29% ukupnog udjela ostvarenih noćenja.

Iako je Rijeka grad koji ima svoju kulturnu i povijesnu baštinu, blizinu raznih kupališta i prirodnih ljepota, mora graditi veću turističku ponudu. Treba iskoristiti svoj vrlo povoljan geografski položaj, jer dolasci i noćenja turista se ostvaruju većinom zbog toga što je Rijeka tranzitni grad, dakle nije krajnja destinacija za turiste.¹²⁷ Samim time broj noćenja je vrlo mali i potrošnja turista je dosta niska, jačanjem turističke ponude će se isto tako povećati i broj turista koji ciljno dolaze u Rijeku, da istraži grad i iskusi sve mogućnosti koje grad nudi. Isto kao i u Splitu, većinu dolazaka ostvaruje u razdoblju ljetne sezone ili kada je riječki karneval, no turisti tada dolaze na jedan dan ili dva, što bi isto trebalo produžiti stvaranjem nove ponude grada.

U suštini, tri najveća hrvatska grada imaju razvijen turizam koji raste iz godine u godinu, sa dolascima i noćenjima, svaki od njih ima posebnu turističku privlačnost – glavni grad, Split kao primamljivo ljetno odredište ili Rijeka kao grad koji je izrazito dobro povezan, no i dalje moraju jačati svoju turističku ponudu i uskladiti turizam sa odrednicama održivog razvoja.

¹²⁷ Ibid.

5. Istraživanje stavova lokalnog stanovništva o održivom razvoju u velikim gradovima

U ovom poglavlju su analizirani rezultati istraživanja koje je provedeno u tri hrvatska grada: Zagrebu, Splitu i Rijeci. Cilj istraživanja je ispitati stavove lokalnog stanovništva o održivom razvoju, njegovoj implementaciji u njihovom gradu te njihova mišljenja o ponašanju turista prema prirodnom i kulturnom okolišu u njihovom gradu. Isto tako, ispitane su i navike i mišljenja lokalnog stanovništva oko odvajanja otpada, uštede energije i slično. Anketni upitnik je sadržavao i ekonomske i društvene elemente. Minimalna dobna granica za rješavanje anketnog upitnika je bila 18 godina, dok je gornja granica bila nedefinirana. Rezultati istraživanja prikazani su tablično, grafički te je naveden osvrt na istraživanje.

Anketa je provedena preko interneta putem Google Obrasci i sadržavao je 59 čestica od kojih su se prve odnosile na demografska obilježja kao što su: dob, spol, grad stanovanja, razina obrazovanja i sl. Slijedeći set pitanja sastojao se od pitanja opće upućenosti o održivom razvoju i turizmu gdje su ispitanici označili razinu upućenosti o održivom razvoju, održivom turizmu i definicijama istih¹²⁸(jako sam upoznat, poprilično sam upoznat i nisam upoznat). Na slijedećih nekoliko pitanja ispitanici su označili iz kojih izvora su čuli za održivi razvoj (časopisi, novine, Internet i sl.). Nadalje, pitanja vezana za kompatibilnost održivog razvoja i turizma te njihovoj implementaciji gdje su ispitanici također označavali odgovore na Likertovoj ljestvici slaganja gdje je: 1 – U potpunosti se ne slažem, a 5 – u potpunosti se slažem. Treća skupina pitanja sastojala se od pitanja vezana za ekonomske¹²⁹ i socijalne čimbenike gdje su ispitanici označavali odgovore Likertovom ljestvicom, kao i četvrta skupina pitanja koja se sastojala od ekoloških utjecaja u njihovom gradu.¹³⁰ Zadnja skupina pitanja sastojala se od osobnih stavova i navika gdje su ispitanici označavali koliko oni kao pojedinci doprinose održivom razvoju i očuvanju prirodnih i kulturnih resursa. Ukupno je

¹²⁸ Klarin, *Kreiranje modela održivog razvoja turizma u urbanim destinacijama RH*, 10

¹²⁹ preuzeto i prilagođeno prema Marzuki, „Local residents' perceptions towards economic impacts of tourism development in Phuket“ 28

¹³⁰ Ibid.

prikupljeno 210 anketa, od kojih je po 70 iz svakog od 3 navedena grada. Anketa se provodila od travnja do kolovoza 2023. godine. U nastavku su prikazani rezultati istraživanja.

U tablici 12 prikazan je demografski profil 210 ispitanika.

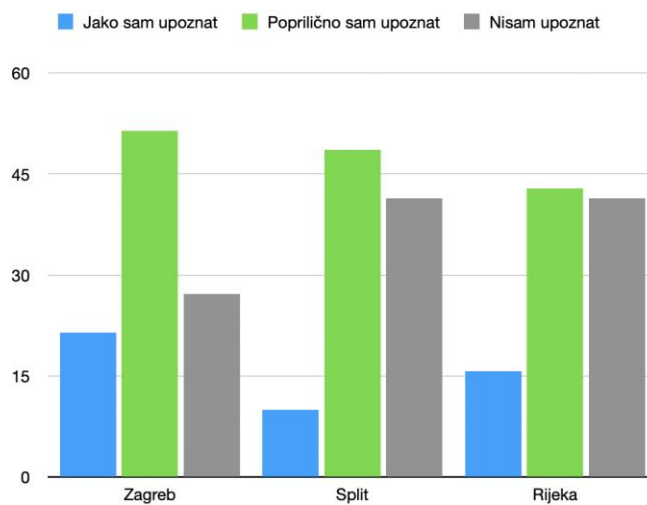
Tablica 12 – Demografska obilježja ispitanika

Varijabla	Frekvencija	%
Dob		
18 - 24	81	38,2
25 - 34	70	33
35 - 54	41	19,3
55 - 64	19	9
65+	1	0,5
Spol		
Muški	102	49,1
Ženski	108	50,9
Stupanj obrazovanja		
Niži (osnovnoškolsko obrazovanje)	5	2,4
Srednji (srednjoškolsko obrazovanje)	98	46,7
Viša škola ili fakultet	60	28,3
Magisterij ili doktorat	47	22,6
Grad		
Zagreb	70	33,33
Split	70	33,33
Rijeka	70	33,33

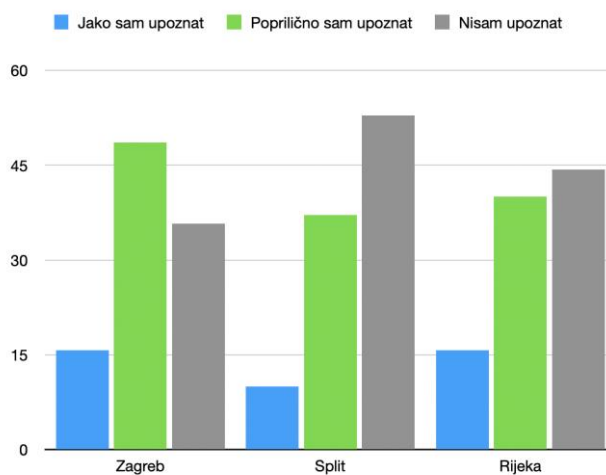
Izvor: Obrada autora prema rezultatima istraživanja

U tablici 12 vidljivo je kako je većina ispitanika (71,2%) do 34 godine starosti, prevladavaju žene (50,9%). Isto tako, najveći dio ispitanika ima završenu srednju školu (46,7%).

Graf 5 – Upoznatost sa konceptom održivog razvoja (%)

Graf 6 – Upoznatost sa održivim turizmom (%)

Rezultati ankete pokazuju kako je najveća upućenost o održivom razvoju i održivom turizmu u gradu Zagrebu, dok su Split i Rijeka veoma slični po upućenosti.

Tablica 13– Stavovi ispitanika o tome gdje su najviše čuli o održivom razvoju

	Zagreb	Split	Rijeka
Časopis/novine/knjige	10,53%	9,22%	16,11%
Internet	66,73%	71,25%	65,33%
Obitelj/prijatelji	9,46%	5,68%	13,28%
Ostali izvori	13,28%	13,85%	5,28%

Najveći broj ispitanika je o održivom razvoju čuo preko interneta i internetskih medija u sva tri grada, najmanje od obitelji/prijatelja i ostalih izvora koji nisu bili navedeni u anketi. Sa ovim rezultatima je vidljivo kako je Internet jedan od glavnih izvora informacija.

Tablica 14 – Stavovi ispitanika o održivom razvoju i održivom turizmu

Tvrdnja	Stupanj slaganja			
	Zagreb	Split	Rijeka	Prosjek
Pojmovi "održivi razvoj" i "zaštita okoliša" su isti	2,47	1,65	2,35	3
Jedna od definicija održivog razvoja je „Održivi razvoj sposobnost je zadovoljavanja ljudskih potreba u sadašnjem vremenu, a da to ne podrazumijeva ugrožavanje zadovoljenja budućih potreba.“	4,26	4,18	4,01	4,15
Zaštita prirodnih resursa i turizam mogu biti kompatibilni	4,06	3,62	3,88	3,85
Zaštita lokalne baštine i turizam mogu biti kompatibilni	4,38	3,71	4,04	4,04
Atrakcije koje se održavaju u svom prirodnom stanju, važne su za privlačenje turista	4,47	3,82	4,13	4,14

Održivi razvoj treba primjenjivati i u ostalim segmentima života osim turizma	4,43	3,9	4,12	4,15
Potrebno je smanjiti turistička kretanja s ciljem očuvanja prirodnog i kulturnog okoliša	4,18	3,74	3,65	3,85
Održive proizvode/usluge turisti i lokalno stanovništvo treba platiti više s ciljem očuvanja prirodnog i kulturnog identiteta i baštine	3,68	3,4	3,39	3,49

Napomena: 1 – U potpunosti se ne slažem, 2 – donekle se ne slažem, 3 – niti se slažem niti se ne slažem, 4 – donekle se slažem, 5 – u potpunosti se slažem

U tablici su prikazane prosječne vrijednosti slaganja ispitanika o pitanjima održivog razvoja i njegove povezanosti s turizmom, njihovu kompatibilnost i slično. Iako je iz predhodne tablice vidljivo kako ispitanici nisu u potpunosti upoznati sa održivim razvojem i održivim turizmom, u sva tri grada su prepoznali kako pojmovi "održivi razvoj" i "zaštita okoliša" nisu potpuno isti pojmovi, najviše u Splitu. Isto tako se u sva tri grada ispitanici donekle slažu oko definicije održivog razvoja. Ispitanici se u svim gradovima donekle slažu da turizam i održivi razvoj trebaju biti kompatibilni, no prosječna stopa slaganja oko toga da treba platiti više s ciljem očuvanja prirodnog i kulturnog identiteta je manja, najmanjim u Rijeci (3,39), što pokazuje da iako se ispitanici slažu da se održivi razvoj treba primjenjivati u turizmu, još nisu u potpunosti spremi platiti veću cijenu za održivije proizvode ili usluge koje omogućavaju očuvanje prirodnog i kulturnog identiteta destinacije.

Tablica 15– Stavovi ispitanika o ekonomskim i socijalnim učincima turizma

Tvrdnja	Prosječni stupanj slaganja			
	Zagreb	Split	Rijeka	Prosjek
Turizam potiče ekonomski rast u mom gradu	3,68	3,88	3,84	3,8
Turizam stvara nove poslovne prilike u mom gradu	3,71	4,07	3,97	3,91
Turizam pridonosi ulaganjima u lokalna područja	3,77	3,95	3,85	3,85

Turizam u mom gradu povećava zapošljavanje	3,8	4,11	3,94	3,95
Turizam potiče kupovinu lokalnih proizvoda u mom gradu	3,7	3,97	3,91	3,86
Turizam u mom gradu povećava cijene nekretnina	3,77	4,27	4,2	4,08
Turizam povećava cijene osnovnih namirnica u mom gradu	3,61	4,2	4,01	3,94
Sezonski radnici u mom gradu su nisko plaćeni	3,62	4,11	3,65	3,79
Turizam stvara probleme zaposlenosti izvan turističke sezone	3,56	4,2	3,75	3,83
Turizam povećava udio uvezene radne snage	3,8	4,18	3,91	3,96
Turizam u mom gradu povećava troškove života lokalnog stanovništva	3,76	4,25	4,01	4
Turizam u mom gradu povećava troškove održavanja cesta i prometne infrastrukture	3,68	4,12	3,9	3,9
Turizam u mom gradu povećava životni standard	3,69	4,04	3,86	3,86
Turizam u mom gradu potiče obnovu i održavanje postojećih kulturnih i povijesnih objekata	3,79	4,08	3,79	3,88
Lokalna i regionalna samouprava u mom gradu bi se trebala fokusirati na trenutna ekonomska pitanja, a ne održivim načinom poslovanja	3,47	3,55	3,28	3,43
Zbog turizma se unaprijeđuje komunalna infrastruktura	3,56	3,95	3,55	3,68
Turizam potiče izgradnju prometne infrastrukture	3,77	3,98	3,76	3,83
Turizam povećava stopu kriminala	3,61	4,08	3,68	3,79

Napomena: 1 – U potpunosti se ne slažem, 2 – donekle se ne slažem , 3 – niti se slažem niti se ne slažem, 4 – donekle se slažem, 5 – u potpunosti se slažem

Najviše razlike su vidljive između Splita i Zagreba, zbog pojačane ljetne turističke sezone u gradu Splitu. Ispitanici se većinski slažu s time da turizam povećava udio uvezene radne snage, kao i to da turizam povećava cijene osnovnih namirnica i nekretnina u njihovom gradu, no isto tako su označili kako turizam povećava njihov životni standard, pogotovo u Splitu (4,04). U sva tri grada se ispitanici niti slažu niti ne slažu s time da bi se lokalna i regionalna samouprava trebala fokusirati na trenutna ekonomska pitanja, a ne na održivi razvoj što ukazuje na to da ispitanici nisu u potpunosti zadovoljni sa ekonomskom situacijom u njihovom gradu.

Tablica 16 - Stavovi ispitanika o ekološkim učincima turizma

Tvrdnja	Prosječni stupanj slaganja			
	Zagreb	Split	Rijeka	Prosjek
Turizam rezultira povećanom bukom i gužvom u mom gradu	3,92	4,3	3,97	4,06
Turizam dovodi do opterećenja prometnica i javnih parkirnih površina u mom gradu	4,08	4,35	4,2	4,21
Turizam u mom gradu je doveo do pretjerane devastacije prirodnog okoliša zbog velike izgradnje infrastrukture	3,89	4,32	3,85	4,02
Zbog turizma narušene su prirodne ljepote grada	3,88	4,28	3,67	3,94
Turizam doprinosi većoj razini zagađenja u mom gradu	3,82	4,3	3,82	3,98
Turizam obogaćuje lokalnu kulturu	4	4,05	3,58	3,87
Ponašanje turista prema okolišu u mom gradu je prihvatljivo	3,63	3,55	3,18	3,45
Turisti u mom gradu adekvatno odlažu otpad	3,5	3,91	3,15	3,52

Ponašanje lokalnog stanovništva prema okolišu je u mom gradu prihvatljivo	3,47	3,5	3,48	3,48
Primjenjivanje koncepta održivog razvoja je privlačno za turiste	3,68	3,6	3,52	3,6
Moj grad vrlo dobro implementira načela održivog razvoja	3,56	3,58	3,39	3,51

Napomena: 1 – U potpunosti se ne slažem, 2 – donekle se ne slažem, 3 – niti se slažem niti se ne slažem, 4 – donekle se slažem, 5 – u potpunosti se slažem

Ispitanici se donekle slažu kako turizam doprinosi povećanju buke i gužve u njihovom gradu, osobice u turističkom gradu kao što je Split, također dovodi do opterećenja u prometnicama i devastacije prirodnog okoliša. U svakom gradu su ispitanici se donekle složili kako su prirodne ljepote njihovog grada uništene zbog pojačanih turističkih kretanja, no donekle su se složili kako ponašanje turista u njihovom gradu je prihvatljivo. Ispitanici Zagreba i Splita su prosječno iskazali kako se lokalno stanovništvo u njihovom gradu gore ponaša prema okolišu nego turisti, no prosječni stupanj slaganja je vrlo sličan. U Zagrebu i Splitu se ispitanici donekle slažu sa time kako njihov grad vrlo dobro implementira načela održivog razvoja te kako je primjenjivanje koncepta održivog razvoja privlačno za turizam.

Tablica 17 - Stajalište ispitanika oko osobnih navika očuvanja okoliša

Tvrdnja	Prosječan stupanj slaganja			
	Zagreb	Split	Rijeka	Prosjek
Moje svakodnevne aktivnosti pozitivno utječu na održivi razvoj grada	3,37	3,35	3,39	3,37
Adekvatno odvajam otpad	3,67	3,17	3,4	3,41
Pridonosim štednji energije u vlastitom kućanstvu	3,43	3,14	3,42	3,33
Ne koristim plastične vrećice	3,37	3,28	3,1	3,25
Zadovoljan sam sa stanjem prirodnog okoliša u mom gradu	3,28	3,14	3,11	3,17

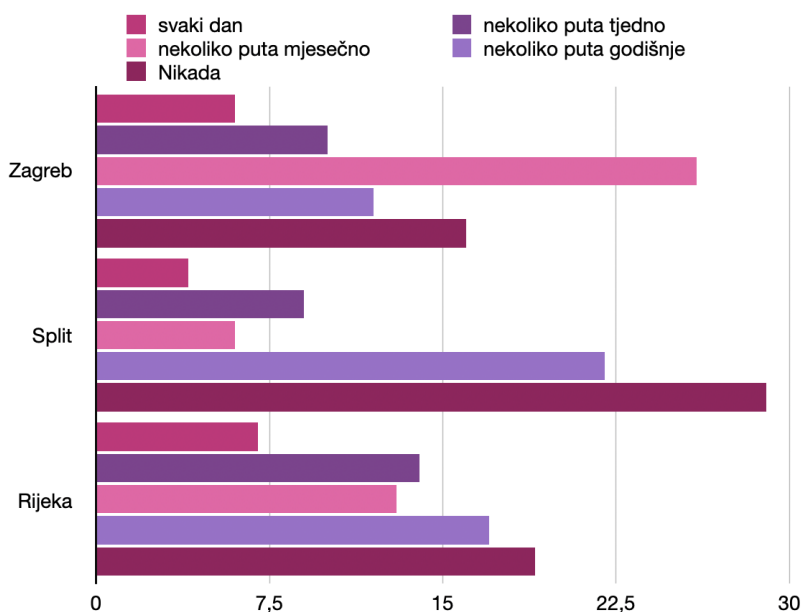
Zadovoljan sam ekonomskom situacijom u mom gradu	3,35	3,12	2,9	3,12
Turizam u mom gradu je i mene potaknuo na posjećivanje lokalne kulturne baštine	3,32	3,21	3,37	3,3
Turizam u mom gradu je i mene potaknuo na posjećivanje prirodne baštine	3,73	3,24	3,24	3,4
Turizam pozitivno utječe na razvoj mog grada	3,47	3,28	3,37	3,37
Osjećam se sigurno u svom gradu	3,97	3,54	3,68	3,73
Spreman sam platiti višu cijenu za održive proizvode/usluge s ciljem očuvanja prirodne i kulturne baštine i okoliša	3,53	3,08	3,15	3,25

Napomena: 1 - nikada, 2 – vrlo rijetko, 3 – ponekad, 4 – često, 5 – u potpunosti

Ispitanici sva tri grada imaju slične navike i stavove, ispitanici grada Zagreba najviše odvajaju otpad i najmanje koriste plastične vrećice te su najzadovoljniji stanjem prirodnog okoliša i ekonomskom situacijom njihovog grada. Ispitanici sva tri grada se osjećaju sigurno u svome gradu, najviše u Zagrebu, dok od sva tri grada u Splitu najmanje voljni platiti veću cijenu z održive proizvode i usluge.

Na pitanje: Koliko često koristite javni gradski prijevoz u Vašem gradu, ispitanici su odgovorili:

Graf 6 – Korištenje javnog gradskog prijevoza

Iz grafa je vidljivo kako ispitanici iz Zagreba najviše koriste javni gradski prijevoz, njih 37% ga koristi nekoliko puta mjesečno, dok u Splitu samo 8,5% ispitanika koristi javni gradski prijevoz na mjesečnoj bazi. U Splitu se, temeljem odgovora ispitanika, najmanje koristi javni gradski prijevoz, čak 29 ispitanika ili 41% je naznačilo kako nikada ne koristi usluge javnog prijevoza te samo 4 ispitanika je odgovorilo kako ga koriste svakodnevno. Ispitanici Rijeke su poprilično podjednako odgovorili, njih 19 je naznačilo kako nikada ne koristi, dok 14 ispitanika ga koristi nekoliko puta tjedno.

Rezultati su pokazali kako većina ispitanika u sva tri grada znaju prepoznati razliku održivog razvoja i zaštite okoliša, kao i prepoznati jednu od definicija održivog razvoja, iako je veliki broj označio kako nisu upoznati sa održivim razvojem ili su poprilično upoznati. Najmanje se pokazalo da su ispitanici čuli o održivom razvoju preko obitelji i prijatelja, a najviše preko interneta, koji se pokazao kao najbrži i najefikasniji način prikupljanja i širenja informacija. Ispitanici se u najvećoj mjeri slažu sa time da a turizam doprinosi povećanju cijena nekretnina u njihovom gradu ili da turizam povećava životni standard, što pokazuje da su upoznati sa pozitivnim ekonomskim utjecajima turizma za njihov grad kao i za njihov život, no znaju da on izravno utječe na cijene osnovnih namirnica, nekretnina i sl. Ispitanici se niti slažu niti ne slažu da je ponašanje turista u njihovom gradu prihvatljivo, kao što se donekle ili niti slažu niti ne slažu sa time da turisti adekvatno odlažu otpad, no za ponašanje lokalnog stanovništva su se u prosjeku složili kako je gore nego ponašanje turista u njihovom gradu .a. To pokazuje kako je lokalno stanovništvo svjesno da se njihovi sugrađani ne ponašaju u potpunosti u skladu s načelima održivog razvoja i zaštiti okoliša. Pokazalo se kako ispitanici sva tri grada donekle slažu da je turizam doveo do pretjerane devastacije okoliša zbog izgradnje javnih prometnica, kao i zbog pretjerane gužbe i buke koja nastaje turističkim kretanjima. Isto tako, naglašeno je kako je zbog turizma i turističkih tokova povećana razina zagađenja u gradu te da su narušene prirodne ljepote grada, koje su esencijalne za samo privlačenje turista. Kod osobnih navika i stavova, ispitanici sva triju grada nalažu da samo

ponekad njihove svakodnevne aktivnosti pozitivno utječu na održivi razvoj grada. Isto tako, samo stanovnici Zagreba često adekvatno odvajaju otpad, dok u Rijeci i Splitu to rade samo ponekad. Prosječno su ispitanici Zagreba pokazali kako imaju najbolje navike u štednji energije, odvajanju otpada i općenito o održivijem načinu života. Kod javnog gradskog prijevoza su isto tako pokazali kako ga koriste u puno većem broju nego ispitanici Rijeke i Splita, koji je u skoro svim kategorijama pokazao najniže rezultate osobnih navika ispitanika oko održivosti.

Zaključno, rezultati istraživanja su pokazali kako je stanovništvo nedovoljno educirano o održivom razvoju, kao i važnosti njegove implementacije u sve sfere života. Pokazalo je kako su ljudi svjesni pozitivnih i negativnih učinaka turizma na ekonomiju i utjecaju na okoliš, no isto tako pokazuje da životne navike i stavovi stanovništva oko zaštite okoliša nisu pretjerano usmjereni ka poboljšanju kvalitete života i očuvanju prirodne i kulturne baštine, odnosno ne pridaju veliku važnost tome. Svaki grad bi trebao težiti ka što većoj implementaciji održivog razvoja, više ulagati kao i educirati stanovništvo o njemu, kako bi se mogle napraviti značajne razlike.

Zaključak

Kako bi svijet postao održiv treba integrirati ekonomske, društvene i ekološke čimbenike te ih sve tretirati s jednakom važnošću. Samo sa potpunom integracijom može doći do pozitivnih promjena i smanjenja trenutačne devastacije i degradacije okoliša. Sve te komponente se moraju implementirati i u turizam, koji je jedan od velikih svjetskih zagađivača. Turizam dovodi do velike napućenosti u destinacijama malog prihvatnog potencijala, što dovodi do devastacije kulturnog i prirodnog okoliša. Koncept održivog razvoja se implementira i u turizmu, time se stvara i nova turistička ponuda koja objedinjuje trenutnu turističku ponudu i potrebe za turističkim destinacijskim razvojem i koncept održivog razvoja sa kojim kontroliraju da se očuvaju prirodni i kulturni resursi. Neki svjetski gradovi, kao što su London i Kopenhagen, su uspješno implementirali načela održivog razvoja u svoj gradski plan, samim time dali primjer ostalim gradovima i destinacijama kako upravljati održivo, a da su turističke aktivnosti i dalje prisutne.

Provedeno istraživanje pokazuje kako u Hrvatskoj za sada nema velikih gradova koji su uspješno implementirali načela održivog razvoja. Samim time što ispitanici nisu biti u potpunosti upoznati sa pojmom održivog razvoja pokazuje da je ključno educirati stanovništvo, kako bi mogli implementirati održivi razvoj na svim razinama. Implementacijom koncepta održivog razvoja u gradovima bi doprinijeli očuvanju lokalnog i kulturnog identiteta, kao i poboljšali kvalitetu života stanovništva.

Popis ilustracija

Tablica 1 – Aspekti zaštite okoliša.....	4
Tablica 2 – Pozitivni i negativni učinci turizma.....	5
Tablica 3 – Potencijalne prednosti i nedostaci turizma u smislu održivosti.....	14
Tablica 4 – Dolasci i noćenja u gradu Zagrebu.....	34
Tablica 5 – Dolasci i noćenja domaćih i stranih turista u Zagrebu 2022.,.....	35
Tablica 6 – Kapaciteti za smještaj turista prema vrstama objekata u Zagrebu.....	36
Tablica 7 – Dolasci i noćenja grada Splita.....	39
Tablica 8 – Dolasci i noćenja domaćih i stranih turista u Splitu 2022.,.....	39
Tablica 9 – Struktura postelja u Splitu.....	41
Tablica 10 – Dolasci i noćenja u gradu Rijeci.....	43
Tablica 11 – Pregled po vrsti smještaja i prosječnom boravku za razdoblje od 01.01.2022. do 31.12.2022.....	45
Tablica 12 – Demografska obilježja ispitanika.....	48
Tablica 13 – Stavovi ispitanika o tome gdje su najviše čuli o održivom razvoju.....	50
Tablica 14 – Stavovi ispitanika o održivom razvoju i održivom turizmu.....	50
Tablica 15 – Stavovi ispitanika o ekonomskim i socijalnim učincima turizma.....	51
Tablica 16 – Stavovi ispitanika o ekološkim učincima turizma.....	53
Tablica 17 – Stajalište ispitanika oko osobnih navika očuvanja okoliša.....	54
Graf 1 – Struktura stranih turista po noćenjima u Zagrebu u 2022.....	36
Graf 2 – Struktura stranih turista po noćenjima u Splitu u 2022.....	40
Graf 3 – Struktura stranih turista po noćenjima u Rijeci u 2022.....	44
Graf 4 – Struktura smještajnog kapaciteta grada Rijeke u 2022. godini.....	45
Graf 5 – Upoznatost sa konceptom održivog razvoja.....	49
Graf 6 – Upoznatost sa održivim turizmom.....	49
Graf 7 – Korištenje javnog gradskog prijevoza.....	55

Literatura

Ahmad Ehtisham, „Public investment for sustainable growth – managing subnational risks“, *Public Sector Economics*, 41, br 2 (2017) 137-157

Arkan Irfan, Unsever Ilker, Halioui Salma, „ Importance of Tourism Paradox, Tourism Equinox and Tourism Detox for Urban Environments“ *Acta Economica Et Turistica*, 2, br 2 (2016), 221-229

Blažević Branko, Vuković Tanja, „ Mogućnost turizma u rješavanju problema nezaposlenosti“ *Tourism and hospitality management*, 7, br 1-2 (2001): 21-36

Butler, Richard W. „Sustainable tourism: A state-of-the-art review“ *Tourism Geographies*, 1:1, (1999) 7-25

City of London, „Business and Sustainability“ *City of London*: <https://www.cityoflondon> preuzeto ožujak 2023

Čizmić, Josipa. *Ključni budući trendovi razvoja turizma*. Split: Sveučilište u Splitu, 2020

Črnjar, Mladen. *Ekonomija i zaštita okoliša*. Zagreb: Školska knjiga, 1997

Črnjar, Mladen i Črnjar Kristina. *Menadžment održivog razvoja*. Opatija: Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, Sveučilište u Rijeci, 2009

Destination Think, „Copenhagen declares "The end of Tourism as we Know it" – a 4 year destination strategy“. *Destination Think*: <https://destinationthink.com>, pristupila travanj 2023

Družić, Ivo. *Hrvatski gospodarski razvoj*, Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2003

Green City Times, „London – A Leading Sustainable Metropolis“ *Green City Times*: <https://www.greencitytimes.com/london/>, pristupila ožujak 2023

Holden Erling, Linnerud Kristin, Banister David, „Sustainable development : Our Common Future revisited“, *Global Environmental Change*, 26 (2014) 130-139

Huxley, R.M. *The Processes and Practices of Sustainable Cities*. London, 2020

ICCA, „Copenhagen begins its journey towards sustainable tourism“, *ICCA*: <https://www.iccaworld.org/knowledge/article.cfm?artid=580>, preuzeto travanj 2023

Jelinčić, D.A. *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb: Maendar, 2009

Klarin, Tomislav. *Kreiranje modela održivog razvoja turizma u urbanim destinacijama Republike Hrvatske* (Disertacija). Rijeka: Sveučilište u Rijeci, 2017

Kopernik, Ivan, „Sustainable development and globalisation processes“, *Disputatio philosophica*, 21, br 1 (2019): 21-26

Law, M. Christopher. *Urban Tourism - The Visitor Economy and the Growth of Large Cities*. London – New York: Continuum, 2002

Page S.J., Hall C.M. *Managing urban tourism*. Edinburgh: Pearson Education Limited, 2003

Pavlić Ivana, Portolan Ana, Butorac Marija, „Urban tourism towards sustainable development“ *International journal of multidisciplinary in business and science*, 1, br 1 (2013): 71-79

Poropat, Petra. *Regionalni razvoj i turizam grada Zagreba*, Varaždin : Sveučilišni centar Varaždin (Diplomski rad), 2019

Pranjić, Jelena. *Masovni turizam i njegov utjecaj na održivi razvoj turističkih destinacija – primjeri Dubrovnika, Valencije i Barcelone* (Diplomski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 2022

Provedbeni program grada Zagreba za od 2021. – 2025., preuzeto rujan 2023: <https://www.zagreb.hr>

Službena stranica Dalmacije, pristupila travanj 2023: <https://www.dalmatia.hr>

Službena stranica grada Splita, preuzeto travanj 2023: <https://split.hr/>

Službena stranica grada Zagreba, *Odjel za statistiku* : <https://www.zagreb.hr/statistika/30>, pristupila srpanj 2023

Službena stranica grada Zagreba, *Odjel za statistiku*: <https://www.zagreb.hikab.pdf>, pristupila srpanj 2023

Smart CulTur, „City of Split Metropolitan area“, pristupila ožujak 2023: <http://www.smartcultour>

State of Green, „City of Copenhagen“, *State of Green* : <https://stateofgreen.com>, pristupila travanj 2023

Šlogar Helena, Čakanić Tomislav, „Inovacije u kontekstu održivog grada Kopenhagena“. *Acta Economica Et Turistica*, 7, br 1 (2021): 109-130

Turistička zajednica grada Rijeke, *Odjel za statistiku*, pristupila rujan 2023: <https://visitrijeka.hr/wp-content/uploads/2023/07/Izvjestaj-o-turistickom-prometu-na-podrucju-grada-Rijeke-za-2022.-godinu.pdf>

Turistička zajednica grada Rijeke, pristupila travanj 2023: <http://www.visitrijeka.hr/>

Turistička zajednica grada Rijeke, *Odjel za statistiku*, pristupila travanj 2023:
<https://visitrijeka.hr/statistika/>

Turistička zajednica grada Splita, *Odjel za statistiku*, <https://visitsplit.com/hr/5526/2022-godina>, preuzeto travanj 2023

Turistička zajednica Kvarnera, „Strateški marketinški plan turizma 2009-2015“:
<http://www.kvarner.hr/en/docs/kvarner2011HR/documents/9/1.0/Original.pdf> , preuzeto travanj 2023

Turner, R.K. *Sustainable Environmental Economics and Management. Principles and Practice*. London: Belhaven Press, 1993

UNWTO, *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations A Guide Book*: Madrid, 2004

Vukonić Boris, Keča Ksenija. *Turizam i razvoj: pojam, načela i postupci*. Zagreb: Vjesnik, 2001

Vukonić Boris, Nevenka Čavlek. *Riječnik turizma*. Zagreb: Masmedia, 2001

Weebly, „Urban Life of Copenhagen“, *Weebly*: <https://urbanlifecopenhagen>, pristupila ožujak 2023

WTO, *Making Tourism More Sustainable – A Guide for Policy Makers*, Default Book Series, 2005

Zmijanović, Ljiljana, „Održivi razvoj i upravljanje baštinom zaštićeni područja na primjeru Pokrčja“, *Godišnjak Titius*, 6-7, br 6-7 (2014): 71-90